

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2020, Cilt:8, Sayı:1, 8:170-201

Geliş Tarihi: 24.02.2020

Kabul Tarihi: 28.04.2020

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.693503>

Ebû İshâk Müzebbid el-Medîni'nin Mizahında Öne Çıkan Temalar ve Karakteristik Özellikler

Hüseyin Günday*

Öz

Klasik Arap nükte sanatının önde gelen karizmatik nüktedanlarından Ebû İshâk Müzebbid el-Medîni, mizah sahasındaki edebi ürünleri hem nicelik hem de nitelik bakımından dikkat çeken önemli bir simadır. Klasik nevâdir kaynaklarında ona nispet edilen rivayet mahsulleri, bir yandan kadim mizah kültürünün ana temaları hakkında bizi aydınlatırken diğer yandan nüktedanımızın yaşadığı çağın sosyal, siyasal, dini, ailevi, ahlaki ve kültürel özelliklerine tanıklık etmektedir. Müzebbid nüktelerinin analizi aracılığıyla, klasik Arap mizahının sosyal ve dini hayatla olan içiçeliği de ortaya konulmakta, keza en genel manada mizahın zaman ve mekân unsurlarını aşan evrensel bir dile sahip olduğu gerçeğinin de altı çizilmektedir. Bu makale, şahsiyet portresinin ana çizgileri daha önce bilimsel bir inceleme vesilesiyle belirginleştirilen mizah kahramanımızın, özellikle mizah tarzındaki karakteristikleri ve belli başlı temaları irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Arap Edebiyatı, Ebû İshâk Müzebbid el-Medîni, Nükte, Mizahi Karakter, Anekdot.

Featured Themes and Characteristics in Abu Ishaq Muzebbid al-Medini's Humor

Abstract

One of the leading charismatic relatives of classical Arabic wit art, Abu Ishaq Müzebbid al-Medîni is an important person whose creations in the field of humor draw attention both in terms of quantity and quality. The narrated texts attributed to it in classical sources, on the one hand, enlighten us about the main themes of the ancient humor culture, on the other hand, testify to the social, political, religious, family, moral and cultural characteristics of the period in which our witness lived. Through the analysis of Müzebbid's wits, the intimacy of classical Arab humor with social and religious life is also revealed. It is also underlined that humor generally has a universal language. This article explores the characteristics and key themes of our humor hero, especially in the humor style, whose outline of the personality portrait was previously clarified through a scientific review.

Keywords: Classical Arabic Literature, Abu Ishaq Müzebbid al-Medîni, Wit, Humorous Character, Anecdote.

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, hgunday@hotmail.com

ORCID ID 0000-0002-7404-5530

Giriş

Emevî-Abbâsî geçiş dönemi nüktedanlarından Ebû İshâk Müzebbid el-Medîni (ö. ?) erken dönem Arap güldürü sanatının belli başlı temaları etrafında en çok edebî ürüne sahip birkaç yetenekli mizahçısından biridir. Dünya ve ülkemiz akademiyasında Arap mizah sanatının kadim üstatları arasında Eş'ab (ö.154/771), Cuhâ (ö. II/VIII. yüzyılın ikinci yarısı) ve el-Câhız (ö.255/869) çok iyi bilinmesine rağmen Müzebbid el-Medîni'nin adından ve nüktelerinden bahseden yeterli düzeyde bilimsel çalışma hemen hemen yok gibidir. Neyse ki biri 2010 senesinde Arapça¹, diğeri 2018'de Türkçe² hazırlanmış iki bilimsel inceleme bu alandaki eksikliği bir nebze olsun gidermiş görünmektedir.

Bu iki makaleden biri olan ve Şener Şahin tarafından hazırlanan makale; önümüze edebi ve tarihsel bilgilerle desteklenmiş müşahhas bir Müzebbid portresi koymuştur. Dolayısıyla bizim bu makalemizde Müzebbid'in hayatı, kişiliği, ailesi vb. türden biyografik içerikli konular üzerinde durulmayacak, bunun yerine mizahında öne çıkan bazı temalar belirlenmeye ve mizahçı kişiliğinin karakteristik yönleri saptanmaya çalışılacaktır. Ancak Şener Şahin'in incelemesinde Müzebbid'le ilgili anekdotik malzemenin bir bölümü zaten çevrilmiş olduğundan, kendi makalemizde bilhassa o çalışmada yer almayan rivayet mahsulleri kullanılacaktır. Şimdi sırayla Müzebbid el-Medîni mizahında öne çıkan temaları ve bunlarla bağlantılı diğer bazı hususları görelim.

1. Müzebbid Mizahında Öne Çıkan Bazı Temalar

1.1. Çirkinlik

Arap nevâdir geleneğinde fizyolojik manadaki çirkinlik teması üzerinden yapılan mizahların, teşbihlerin, hakaret içeren ifadelerin çokça yer aldığını biliyoruz. Câhız'dan itibaren bu alanda en güzel örnekleri bulunan çirkinlik hikâyelerine Müzebbid de birkaç nüktesiyle katkıda bulunmuştur. Bunlardan birinde, gördüğü çirkin bir kadını "*Kahrolasınca, sanki suratı öcü görmüş gibi*" şeklinde tasvir ederken³ bir diğeri kocaman burun delikleri kalın kıllarla dolu bir adamı "*(Şuna bakın) burnu çalı çırpı ile dolu bir ağıldan farksız*" şeklinde tarif etmektedir.⁴

Esasen kendisi çirkin bir insan olan Müzebbid, bu olumsuz vasfını sahip olduğu bir başka meziyetiyle, mizah yeteneği sayesinde dikkatlerden kaçırmayı başarmaktadır:

Müzebbid bir defasında aynaya bakmış, kendi çirkinliğini görünce de hiç bozuntuya vermeden şöyle hamdetmiş:

1 Gâlib 'Anâbise, "Nevâdirü Müzebbid el-Medîni: Beyne'l-müsteve'l-edebiyi's-ş-a'biyyi'l-latîf ve'l-müsteve'l-bezî", *Mecelletü'l-mecma'* 2 (Mart 2010).

2 Şener Şahin, "Nevâdir Malzemesinden Hareketle Bir Biyografi İnşası Denemesi: Müzebbid El-Medîni Örneği: Hayatı-Kişiliği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2 (2018), 99-130.

3 Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn el-Âbî, *Nesrü'd-dür fi'l-muhâdarât*, thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 3/160.

4 İbn Ebû 'Avn, *Kitâbü't-teşbihât*, nşr. Muhammed Abdülmuîd Hân (y.y: Matba'atü Câmî'ati Kembric, ts.), 316.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يُخْذِ عَلَيَّ الْمَكْرُوهَ سِوَاهُ.

Kendisi dışında, sebep olduğu kötülüğe hamedilmeyen Yüce Yaradan'a hamdü senalar olsun! ⁵

Müzebbid oldukça nitelikli bir hicvini de kendisini sakal tıraşı yapan çirkin bir berber dostuna yapmıştır:

Oldukça çirkin görünümlü bir adam Müzebbid'in sakallarını kesmiş ancak Müzebbid traş sonrasında "eline sağlık" bile dememişti. Gücenen adam bu iltifatı ondan zorla koparmayı umut ederek "Bari bir dua etseydin" deyince Müzebbid "Ashna bakarsan azizim" demiş "Allah'ım şu adamdaki kötülüğü gider' diye sana dua edecektim, lakin baktım ki duam kabul olursa tamamen suratsız kalacaksın, vazgeçtim!" ⁶

Bir diğer fıkrasında ise çirkinlik vasfının genetik olarak ebeveynden çocuğa intikali meselesi üzerinde yürüyen bir tartışmanın mecrasının Müzebbid tarafından sadakatsizliğe ustaca nasıl bağlandığına tanık olmaktadır:

Müzebbid'in hamile olan karısı bir gün kocasına "Karnımdaki sana benzeyecek olursa vah başıma gelenlere!" diyerek onu çirkinliği dolayısıyla yermek istemişti. Ancak karısının fazla sevinmesine fırsat vermek istemeyen Müzebbid de "Şayet karnımdaki bana benzemeyecek olursa asıl o zaman vah benim başıma!" diye karşılık verdi. ⁷

Karısına yerli yersiz talak yeminleri yapan Müzebbid'i bu davranışa iten muhtemel sebepler arasında karısının fiziksel çirkinliği de gelmektedir. Aşağıdaki anekdotun teması onun karısı hakkındaki bu kanaatine dairdir:

Müzebbid'i yol kenarında sarhoş vaziyette çömelmiş bevlelerken gören dostları sormuş: "Allah aşkına Müzebbid! Neden durmadan talak yeminleri edip duruyorsun?" Müzebbid "Düşün peşime de benim karyı göstereyim size! O ucubeyi gördükten sonra hâlâ kanaatiniz değişmezse her türlü cezanıza razıyım!" demiş. ⁸

Müzebbid'in, klasik edebiyatta yaygın olan çirkinlik temasına, diğer fiziksel kusurlara veya kişisel bakımın ihmalinden kaynaklanan rahatsız edici görüntülere ilişkin de bazı taşlamaları vardır. Mesela saç ve sakalın bakımsızlığına yönelik ilginç bir değerlendirme şöyledir:

⁵ Husrî el-Kayrevânî, *Cem'ül-cevâhir fi'l-mûlah ve'n-nevâdir*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1987), 277. *Muhâdarâtü'l-üdebâ'* da ve *el-Lütf ve'l-letâif*'te bu sözü söyleyen şahıs bir başka ünlü çirkin Ebû Şürâ'a olarak tanıtılmaktadır. bk. Râğıb el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ'*, nşr. Riyâd Abdulhamîd Murâd (Beyrut: Dâru Sâdır, 2004), 2/308; Ebû Mansûr es-Se'âlibî, *Letâifü'z-zürafâ min tabakâti'l-fudalâ: el-Lütf ve'l-letâif*, thk. Adnân Kerîm er-Receb (Beyrut: ed-Dâru'l- 'Arabiyye li'l-Mevsû'ât, 1999), 133; Muhammed Emîn b. Muhammed el-Muhîbbî, *Nefhatü'r-reyhâne ve reşhatü tîlâi'l-hâne*, thk. Abdülfettah el-Hulv (y.y: Daru İhyâi Kütübî'l-'Arabiyye), 113.

⁶ 'Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/156.

⁷ 'Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/259. Bu hikâyenin başkahramanları başka rivayetlerde değişmektedir, bk. İbnü'l-Cevzî Ebü'l-Ferec, *Kitâbü'l-ezkiyâ* (y.y: Mektebetü'l-Ğazzâlî t.s.), 136. Bu anekdotun çevirisi için bkz. Hüseyin Günday, *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler* (Bursa: Emin Yay., 2013), 56.

⁸ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, nşr. İhsân 'Abbâs - Bekr 'Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1996), 9/440; 'Âbî, *Nesrû'd-dür*, 2/170.

Müzebbid sakalları orman gibi gür olduğu halde bakımını ihmal eden bir adamla karşılaştığında ona “*Saçınla sakalının birleşim noktasına bir hendek aç da, saçın neresi sakalın neresi bilelim bari!*” deyivermiştir.⁹

1.2. Kadın

Nasreddin Hoca ile karısı arasında gördüğümüz geçimsizliğin bir benzeri Müzebbid ve karısı arasında da müşahede edilmektedir. Bu başlık altına girmeyen pek çok fıkra malzemesinde esasen Müzebbid ile karısı arasındaki sürtüşmelere rastlanabilir. Müzebbid'in kadınla ilgili eleştirilerinin hemen hemen tümü de zaten karısı üzerinden yapılmıştır.¹⁰

Her şeyden önce Müzebbid karısıyla yaptığı evliliği kendisi için büyük bir hata olarak görmekte, bunu da aşağıdaki anekdotta şu şekilde ifade etmektedir:

Bir gün Müzebbid'in “*İnsanların ‘evlenen bir genç dinini sağlama alır’ sözünü sık sık duyardım. Bu yüzden kalkıp evlendim, ama neticede hem benim hem de ananın dini mahvoldu*” dediğini duyanlar sormuş: “*Senin dininin karın yüzünden mahvolduğunu anladık, peki ananın dini nasıl mahvoldu?*”

Müzebbid bu durumu şöyle açıklamış: Annem ben evlenmeden önce namazına düşkün biri olup vakitleri hiç aksatmazdı. Ama şimdi namazı bir kenara koymuş gece gündüz benim kariya ileniyor. Ben de işi gücü bırakıp (beni zorla evlendiren) anama sövüp sayıyorum. Dolayısıyla dostlar, ne bende din iman kalıyor, ne anamda!”¹¹

Bu yüzden Müzebbid ibadetlerden kazandığı sevabı karısıyla paylaşmayacak kadar ona husumet beslemektedir:

Bir defasında Müzebbid evinde namazını kılmış ve dua etmeye başlamış. Onu dua ederken gören karısı “*Allah'ım, duasında talep ettiği şeye beni de ortak eyle*” diye niyazda bulunmuş. Karısının temennisini işiten (ve onu sevabına ortak etmek istemeyen) Müzebbid hemen duasını değiştirivermiş: “*Allah'ım beni çarmıha gererek canımı al!*”¹²

Benzer konulu bir başka hikâyede Müzebbid'in, kendi kazdığı kuyuya karısı tarafından nasıl düşürüldüğünü, buna rağmen bir ayetten istifade ederek üste çıkmayı nasıl başardığını görmekteyiz:

Yine Müzebbid bir gün evinde namazını kılıp arkasından dua etmeye başlamış, karısı da kulak misafiri olmuş. (Karısının her zaman “*Allah'ım, beni de onun dualarına ortak eyle*” diye dualarına iştirak ettiğini bilen) Müzebbid bu sefer karısının işiteceği şekilde “*Allahım, beni Cehennem'ine sok*” diye niyazda

⁹ ‘Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/158; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, thk. Vedâd el-Kâdî (Beirut: Dâru Sâdır, 1988), 8/31; el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, 2/342.

¹⁰ Kayrevânî, *Cem'ü'l-cevâhir*, 361.

¹¹ ‘Anâbise “Nevâdiru Müzebbid el-Medînî: Beyne'l-müsteve'l-edebiyi'ş-şa'biyyi'l-latîf ve'l-müsteve'l-bezî”, 182-83.

¹² Muhammed b. Şâkir el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, thk. İhsân ‘Abbâs (Beirut: Dâru Sâdır, 1973-74), 4/133.

bulunmuş. Bunu duyan karısı “Allah’ım, duasının bu kısmına beni ortak etme” deyince bu defa Müzebbid döşenmiş: “Yosma!

﴿تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَى﴾

Öyleyse bu çok insafsızca bir taksim. (Necm:22)¹³

Besbelli ki Müzebbid bu sözüyle huysuz ve geçimsiz karısına “İyi günde benimle sen, kötü günümde de yanımda olsana!” mesajı vermektedir.

Müzebbid en az kendisi kadar huysuz, geçimsiz ve küfürbaz olan karısıyla sürekli bir didişme ve ağız dalaşı halindedir. Karı-koca arasında yaşanan polemiklerin istisnasız hepsinde Müzebbid’in karısına galip geldiğini görebiliriz. Aşağıdaki hikayede, uğradığı ağır bir hakaretin yükünü kısmen karısına yükleyerek nasıl intikam aldığı görülebilir:

Bir gün karısı, aralarında geçen bir tartışma dolayısıyla Müzebbid’e “Seni çulsuz seni! Seni deyyûs seni!” diye hakaretler etmeye başlamıştı. Aşağılamalara dayanamayan Müzebbid şöyle karşılık verdi: “Söylediklerin doğru bile olsa bunların ilki Allah’tan; ikincisinde ise -hiç kusura bakma- sen de benimle suç ortağısın!”¹⁴

Bir tema olarak diğer nevadir malzemesinde pek rastlamadığımız sadakatsizlik konusu da Müzebbid anekdotlarında çokça işlenmiştir. Söz konusu rivayetlerde sadakatsizlik hem Müzebbid tarafından karısına hem de karısı tarafından Müzebbid’e yönelik olarak hikâye edilmektedir. Ancak genel ahlaki kriterlerdeki zayıflık gibi, ailevi değerler noktasındaki yoksunluk da Müzebbid’i bu değerleri bir şantaj malzemesi olarak kullanmaya itmektir. Tıpkı efsanevi Eş’ab’ın, camideki bir yellenme durumunu maddi çıkara dönüştürme becerisinde görüldüğü gibi, sadece *et-Tezkiretü’l-hamdûniyye*’de yer alan bir anekdot vesilesiyle de Müzebbid’in bir suçüstü durumunu ustaca nasıl ranta çevirdiğini görmekteyiz:

Müzebbid her sene hacca hacı kabilelerinden önce gider, erkenden yaya olarak da dönermiş. Bir sene Müzebbid kadının biriyle evlendikten sonra hacca gitmiş. Kocasının hacca gidişini fırsat bilen bu kadının, kuyumcu bir sevgilisi varmış. Bu adam, Müzebbid’in evde olmadığı zamanlarda kadının yanına gelir gidermiş. O sene yakalandığı bir hastalık sebebiyle Müzebbid’in dönüşü gecikince kuyumcu Müzebbid’in öldüğünü ya da başına bir musibet geldiğini sanarak onun karısının yanında kalmaya başlamış.

Müzebbid Medine’ye dönünce önce valiye gidip gecikmesine sebep olan durumu anlatmış sonra da evinin yolunu tutmuş. Ancak kapıya yaklaştığında içeride birilerinin olduğunu fark edip kapının altındaki boşluktan içeriye gözetlemiş; kuyumcuyla kendi karısını birlikte iken görmüş.

¹³ ‘Âbî, *Nesrû’d-dür*, 3/163.

¹⁴ İbn Ebî ‘Avn, *el-Ecvibetü’l-müskite*, thk. Muhammed ‘Abdülkâdir Ahmed (Kahire: Matâbi’u’n-Nâşiri’l-‘Arabî, 1983), 167; Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Ahbârü’n-nisâ*, thk. Nizâr Rizâ (Beyrut: Dâru Mektebeti’l-Hayât, 1982), 76; el-‘Âbî, *Nesrû’d-dür*, 3/165; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-hamdûniyye*, 7/238; et-Tevhîdî, *el-Besâir ve’z-zehâir*, 4/190.

Ancak Müzebbid hiç sesini çıkarmadan doğruca bir muhannes (kadını erkek) taifesinin yanına gitmiş. Sözünden asla çıkmayan bu kimseleri peşine takıp evinin önüne kadar getirmiş. Onlardan kapıda davul-zurna çalmalarını isteyince muhannesler de başlamışlar yeri göğü inletmeye. Derken insanlar toplaşip "Hayırdır Ebû İshâk, neyin nesi bu cümbüş? " diye meraklanınca Müzebbid yanıtlamış "Karım evlendi de!"

İnsanlar şaşkın "Eee, sen ne yapacaksın? Şu meseleyi doğru dürüst anlatsana be adam" dediklerinde de Müzebbid damadın adını vermeyip susmuş.

Derken kuyumcu evin içinde kapıya kadar gelip "Ey Ebû İshâk, müsaade et derdimi anlatayım?" demiş sonra da içeriden kapıya iyice yanaşip Müzebbid'e "Allah rızası için ipliğimi pazara çıkarma, ben de üzerime düşeni yapayım" demiş.

Fırsatı ganimet bilen Müzebbid "Öyleyse dediklerimi yap, karıma vereceğın nafakayı ve mehri nakit olarak şu avucuma say. Zira sen onu kirlettin" demiş.

Kuyumcu Müzebbid'e mehir miktarını sormuş. 50 dinar cevabını alınca da hemen bir kâğıda not yazıp uşağını çarşıya göndermiş, gerekli parayı temin edip kapı altından Müzebbid'e uzatmış.

50 dinarı cebine indiren Müzebbid hane etrafında toplanan kalabalığa da "Hey millet! Dağılabilirsiniz, amacım sadece sizinle biraz eğlenmekti!" diye seslenmiş.

Böylece ahali dağılmış, Müzebbid de adama kadın kıyafeti giydirerek onu oradan uzaklaştırmış. Sonra da karısının yanına gidip hiçbir şey olmamış gibi sessiz sedasız oturmuş.¹⁵

Bir başka fıkrada, yine karısı tarafından başka bir erkekle aldatıldığını düşünen Müzebbid'in, karısının sözlerine karşı duyduğu şüphe komik bir teşbihle dile getirilmektedir:

Müzebbid'in karısı, başka bir erkekle (âşığıyla) görüşüyordu. Bu adam bir keresinde onu fena halde dövmüş, başında yaralar açmıştı. Müzebbid bu hadiseden sonra karısını ilk gördüğünde "Bu halin ne böyle?" diye sordu. Ancak karısı yalan atıp merdivenden düştüğünü söyleyince Müzebbid ona inanmadığını şu sözlerle ifade etti: "Eğer abartıyorsam boş ol ki sen -değil merdivenden- gökteki takımyıldızından yeryüzüne düşecek olsaydın bile bu kadar bir hasar oluşmazdı!"¹⁶

Kimi anekdotlarda karısının Müzebbid'e olan ihaneti yanısıra Müzebbid'in karısına olan sadakatsizliği de işlenmiştir. Mesela yabancı bir kadınla gizli gizli buluşan Müzebbid'e o kadınla ne işler çevirdiği sorulduğunda, bir mevzuya dair meseleyi müzakere ettiğini söylemektedir.¹⁷

Müzebbid nükteleri içerisinde zikredildiği halde esasen doğrudan ondan söz edilmeyen, sadece karısı ile komşusu arasında geçen bir diyalogu anlatan ve mizojini

¹⁵ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/424.

¹⁶ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/439; el-Âbî, *Nesrü'd-dür*, 3/166.

¹⁷ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 6/198; el-Âbî, *Nesrü'd-dür*, 3/158.

(kadın nefreti) kapsamında değerlendirilmesi gereken¹⁸ bir anekdotla bu başlığı kapatıyoruz:

Bir gün Müzebbid'in karısı bir komşusuna "Bacım, nasıl oluyor da bir erkek eli altında dilediği kadar cariyesi varken ayrıca dört eş alabiliyor da biz kadınlar tek evliliğe mahkûm olup köle edinemiyoruz?" diye dert yanmış.

Komşu kadın ona şöyle cevap vermiş: "Bak tatlım! Peygamberler erkek, halifeler erkek, kadılar erkek, asayiş görevlileri erkek. Bu sayede bizi diledikleri gibi denetim altında tutup verdikleri kararlarda da hep kendi çıkarlarını gözetiyorlar!"¹⁹

1.3. Yemin

Muzebbid isminin "tereyağ" sözcüğüyle olan anlam ilişkisini İsfehânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *Muhâdarâtü'l-üdebâ*'sında Müzebbid'e ait sıradışı garip yemin cümlelerinde görmek mümkündür. Esasen "Müzebbid'in Yeminleri" şayet talak yeminlerini de buna dâhil edecek olursak özel bir başlık altında toplanıp incelenmeyi hak edecek bir sayıya ulaşmaktadır. Ancak bu başlık altında sadece yukarıdaki kaynakta geçen iki tuhaf yemin cümlesini örnek vermekle yetineceğiz. Zira makalemizin değişik başlıkları altında anekdotların muhtevasında bu nitelikteki başka yemin cümleleri zaten zikredilmiştir.

Muzebbid muhataplarını bir şeye inandırmak için şu gibi yemin cümleleri kullanırdı:

(...) **وَإِلَّا فَسَلَحْتُ فِي الْقِبْلَةِ!**

Şayet dediğim gibi değilse kibleye karşı abdest bozayım!

(...) **وَإِلَّا وَحَشِرْتُ فِي صُورَةِ قَدْرٍ!**

Şayet dediğim gibi değilse mahşer günü bir maymun olarak haşrolayım!

Dikkat edilirse nüktedanımız tamamen kendine özgü bu yemin tarzında dini unsurları da bir şekilde jargonuna dâhil etmektedir. Aşağıdaki hikâye ise bu tekniğin başarılı bir şekilde uygulandığı güzel bir örnektir:

Adamın biri Müzebbid'i bir suçla itham etmiş sonra da hata ettiğini anlayarak özür beyanında bulunmuştu. Müzebbid -masumiyetini teyit için- kendine "Gerçekten o haltı işlediysen Allah beni mahşer meydanındaki meleklere topuklarını ısırın bir köpeğe çevirsin!" şeklinde bir beddua etti.²⁰

Bu türden garip yemin lafız ve ibarelerinin dışında, nevadir malzemesi içerisinde bahsi geçen ahlaksızlık, düzenbazlık ve yalancılık gibi kusurları sebebiyle

¹⁸ Mizojini: "Dünyanın en eski önyargısı" olarak da tanımlanan "kadın cinsinin maruz kaldığı düşmanlık", "kadın nefreti". Konuya ilişkin kapsamlı tarihsel ve kültürel bir araştırma için bk. Jack Holland Mizojini, *Dünyanın en eski önyargısı: Kadından Nefretin Evrensel Tarihi*, çev. Erdoğan Okyay (y.y: İmge Kitabevi, 2016).

¹⁹ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/163.

²⁰ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/159.

Müzebbid'in ettiği yeminlerin bir hüküm ifade etmeyeceğine dair önemli bir ayrıntı dikkati çekmektedir:

Adamın biri kendisine bıraktığı emaneti geri alamadığı iddiasıyla Müzebbid'i dava etmişti. Müzebbid mahkemede o şeyi almadığını söyleyince kadı davalıdan o şeyi verdiğine dair delil talebinde bulundu. Davalı herhangi bir delil veya şahidim yok deyince de kadı çaresiz "*O halde senin için Müzebbid'e yemin ettireceğim*" dedi. Ancak davalı "*Allah iyiliğinizi versin kadı efendi, Müzebbid gibi (sahtekâr) bir adamın edeceği yeminin ne hükmü olur?*" deyince bunu duyan Müzebbid hemen araya girip "*Öyleyse kadı efendi*" dedi "*İbn Ebû Zî'bî (ö. 159/776)²¹ çağirtın da bu herifi için o mübarek zat yemin ediversin!*"²²

Müzebbid'e ait tüm nevadir malzemesi içerisinde ikinci en uzun hikâyeye olma özelliği taşıyan sıradaki mizahi anlatı ise kahramanımızın hem sahtekârlığını hem de uygun lafız ve cümlelerle yemin etme konusundaki hünerini belgelemektedir:

Müzebbid elindeki bir eşeği hayvan tüccarlarına satmıştı. Ertesi gün bu kişiler hayvandaki bir kusur bahanesiyle Müzebbid'in kapısına dayandı. Ancak Müzebbid daha onların eve girdiklerini görür görmez hemen namaza durdu, kıldığı namazı da uzattıkça uzattı. Namazın bir türlü bitmek bilmediğini gören tüccarlar "*Allah'ın kulu, günümüzü yedin!*" diye seslerini Müzebbid'e duyurarak yakınmaya başladılar. Müzebbid onları bir süre daha bu şekilde bekllettikten sonra namazını bozdu. Akabinde aralarında şöyle bir diyalog geçti:

Müzebbid: Ne var Allah aşkına? Namazımı da bozdurdunuz zaten!

Tüccarlar: Hayvanında bir kusur çıktı da.

Müzebbid: Ne kusuru?

Tüccarlar: Sattığın eşek durmadan yularını ağzından çıkarıyor.

Müzebbid: Hayvan bende iken böyle bir huyu yoktu, şimdi isteğiniz ne?

Tüccarlar: Sana üç seçenek sunacağız, birini kabul edeceksin:

- 1) Ya eşeği sana iade edip paramızı tümüyle geri alalım.
- 2) Veya eşeğin fiyatını düşürüp sana verdiğimiz paranın bir miktarını bize geri ver.
- 3) Veyahut da hayvan sende iken hayvanın böyle bir kusuru olmadığına dair bize Allah adına yemin et.

Müzebbid: Valla parayı harcadığım için ilk seçenek imkânsız. İkinci seçenek açıkçası işime gelmiyor. Üçüncü seçeneğe gelince: Şimdiye kadar ne hak ne batıl üzere yemin etmişliğim var, o yüzden bu konuda da lütfen beni mazur görün. Hem bu sonucusu benim için en zor olanı!

Tüccarlar: Başka çıkar yolu yok, düş önümüze valiye gidiyoruz.

²¹ Medineli fakih ve muhaddis. Şahsi hayatında olduğu kadar başka insanlarla münasebetlerinde de takva ölçüsünde hareket eden, gün aşırı oruç tutan, gecenin büyük bir kısmını ibadetle ihyâ eden, yaz kış aynı kıyafetleri giyen tebe-i tâbiin neslinin örnek şahsiyetlerinden. bk. Muhammed b. Ahmed b. Usmân ez-Zehabi, *Tezkiretü'l-Huffâz*, thk. Zekeriyâ Umeyrât, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/143.

²² İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/411; el-Âbî, *Nesrü'd-dür*, 3/156.

Böylece Müzebbid tüccar güruhu ile valinin makamına gitti. Ancak vali daha onu uzaktan görür görmez güldü ve *“Hayırdır Ebû İshak, seni buraya hangi rüzgâr attı?”* diye sordu. Müzebbid olayı anlatınca vali *“Sana gayet insafli davranmışlar”* dedi. Müzebbid *“İlahi vali hazretleri, şu yaşımda yemin mi edeyim? Bendeniz şimdiye dek ne hak ne batıl üzere asla yemin etmedim”* dedi, sonra da bir yandan eliyle sakalını sıvazlayıp öte yandan yalvarıp yakarmaya, eğilip bükülmeye başladı.

Ancak vali *“Buna mecbursun”* deyince Müzebbid bir müddet daha kıvrandı, sonrasında *“Peki efendim, ya ben yemin ettiğim halde bu herifler taciz etmeye devam ederse ne olacak?”* diye sordu. Vali böyle bir şey olmayacağını söyleyip, şayet böyle bir şeye tevessül ederlerse onları sopalatıp hapse attıracağına dair sıkı bir taahhütte bulundu. Bunu duyan Müzebbid kibleye doğru dönerek *“Gökyüzü göçüp güneş dürülsün ki; yıldızlar dağılıp denizler suyunu çeksün ki; Mushaf-ı Şerif’teki ayetler silinip yok olsun ki; Musa’nın asasını çalan ben olayım ki ve hatta mahşer günü “Ben sizin en yüce ilahınızım” diyen Firavun’un günahı ile Allah’ın huzuruna varayım ki diğer bütün eşeklerim yularını çıkarırdı ama size sattığım hayvan bunların yularlarını o mübarek ağzıyla yavaş yavaş ite ite tekrar yerlerine takardı”* dedi.

Vali, Müzebbid’in bu palavrasını duyunca gülmekten kendini alamayıp ayaklarını yere vurmaya başladı. Müzebbid’in böyle saçma sapan bir şey üzerine yemin ettiğini gören tüccarlar ise hayretten küçük dillerini yuttular ve kendisinden bir şey koparmanın imkânsızlığını anlayarak çekip gittiler.²³

Konusu doğrudan yemin olmasa da bu başlık altında zikredilmesi uygun düşecek bir diğer Müzebbid nüktesinde ise bu defa Müzebbid, borç alacak birini bulmada kendisine aracılık etmesini isteyen bir sahtekârın tuzağını nefis bir yorumla bozmaktadır. Aynı zamanda bu anekdot, doğrudan Müzebbid’in ağzından rivayet edilmesi dolayısıyla nadir ve çok değerli bir mizah malzemesidir:

Müzebbid anlatıyor: Bir dostum bana gelip *“Müzebbid! İnan ki şu an müthiş sıkışığım. Rica etsem filanca tüccarın bana 100 dirhem borç para vermesini sağlayabilir misin? Elimde sağlam bir rehin var, onu devreye sokacağım”* dedi. Ben *“Buna aracılık etmeye çalışırım, lakin rehinin nedir, ondan haber ver”* deyince adam anlatmaya başladı: *“Bir kâğıda benim o zata iftirada bulunduğumu kabul ettiğimi şahitleriyle yaz. Şayet parayı vadesi gelince ödersem ne ala; ödemezsem bu zat bana karşı harekete geçsin. Elindeki belge ile kendisine iftirada bulunduğumu ispatlasın, böylece de bana müfterilere vurulan had cezası vurulsun”*.

Ben bu açık göz dostumun rehin diye yutturmaya çalıştığı palavrayı duyunca hemen kendisine *“Bak dostum”* dedim *“bu (safсата), zamane tüccarlarının pek ilgilenmediği bir rehin türü”*²⁴

²³ Kayrevânî, *Cem’ü'l-cevâhir*, 193-94.

²⁴ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/163.

1.4. Talak

Müzebbid'in karısını ya da kadınları aşağılamak, sindirmek veyahut da rencide etmek için kullandığı en etkili argümanlardan biri de talaktır. O, ciddi hukuki sonuçlar doğuran bu hassas konuyu yerli yersiz uygulamaları ile sulandıran bir nüktedandır. Bilhassa karısıyla olan sorunlarının birçoğunu talak yoluyla çözmeye gayretindedir. Sözelimi bir defasında karısına sert ketenden dokunmuş bir elbise satın almış, karısı elbisenin kumaşını sert bulup eleştirince de “*Karar ver, hangisi daha sert: Kumaş mı? Yoksa talak mı?*” diyerek onu keten elbiseye razı etmiştir.²⁵ Bu “ölümü gösterip sıtmaya razı etme” tavrı, ona nispet edilen başka birkaç nükteyle de pekişmektedir.

Geçimsiz ve huysuz tabiatlı Müzebbid, karısıyla yaşadığı her tartışmanın sonunda konuyu bir şekilde boşanmaya bağlamakta, karısının birlikte geçirdikleri uzun bir zamana hürmeten bundan vazgeçmesini istemesini de ayrı bir hakaret fırsatı olarak değerlendirmektedir:

Bir gün Müzebbid yine karısı ile atışmış sonrasında da onu kesin olarak boşamaya karar vermişti. Karısı “*Geçen bunca yıllık birlikteliğimizi hatırlasana!*” diye onu sakinleştirmeyi dener. Ancak Müzebbid yatışmayıp “*Zaten seni benimle bu kadar uzun bir süre birlikte olduğun için boşuyorum ya!*” karşılığını veriverdi.²⁶

Bazı fıkralarda ise geçimsiz Müzebbid'in, sadece sarıh talak lafızlarıyla değil başka bazı yemin üsluplarıyla da karısıyla arasına mesafe koymaya çalıştığını görürüz. Ne var ki ihtiyaç olduğunda o, bu yeminleri keyfine göre ustaca tevîl etmeyi başarabilecek yaratıcı bir zekâyâ sahip olduğunu kanıtlamaktadır:

Karısı ile arası açılan Müzebbid “*Bir sene boyunca başımı başınla aynı yastık üzerinde birleştirmeyeceğim!*” şeklinde bir yemin etmişti. Ancak zaman ilerleyip de kadınsızlık canına tak edince Müzebbid karısını bu sefer şöyle iknaya çalıştı: “*(Hatırlayacak olursan edilen yemin, başları bir araya getirmeme hususunda idi) Yeminin süresi doluncaya kadar bacakları (ve müstemilâtını) cem etmekte bir beis olmasa gerek!*”²⁷

Bir polemik konusu olarak Müzebbid ve karısı arasındaki talak diyalogları, diğer Arap nüktedanlarda görülemeyecek kadar çoktur. Pratiğe yansımayıp teoride kalan bu boşama söyleminin varlığı, karısının başkahramanı olduğu hikâyelerin hemen hepsinde mevcut gibidir. Talak, Müzebbid ve karısı arasında -tıpkı ozanlar

²⁵ Kayrevânî, *Cem'ü'l-cevâhir*, 307; ez-Zemahşerî, *Rebî'ü'l-ibrâr ve füsûsu'l-ahbâr* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1991), 4/436.

²⁶ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/160; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 4/386. *el-İmtâ' ve'l-müânesa'* de bu hikâyenin kahramanı Ebü'l-Handek, *Uyûnü'l-ahbâr*'da ise Ebü'l-Cüneyd olarak geçmektedir. Ayrıca bu her iki rivayette de karı-koca arasındaki 50 yıllık beraberliğe vurgu yapılmaktadır.

²⁷ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/438; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/164. Bu fıkranın *Nesrû'd-dür*'de yer alan bir başka çeşitlemesinde ana karakter İbn 'Akîl olup hikâyenin kurgusu da biraz farklılık arz etmektedir:

Bir keresinde karısı İbn 'Akîl'in yüzüne karşı “*Allah bir daha başlarımızı aynı yastığa koymayı nasip etmesin!*” biçiminde kuvvetli bir yemin etmişti. İbn 'Akîl buna “*Ama bu yemin, uyluklarımızın bir araya gelmesine engel teşkil etmez ha, bilesin*” şeklinde bir karşılık verdi. bk. el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, 2/150.

arasındaki atışma konuları gibi- sürekli canlı tutulan bir tartışma konusudur. Taraflar bu konu üzerinden karşılıklı olarak birbirlerini yıpratma gayreti içindedir, ancak elbette hikâyelerin tümünde son darbeyi vuran taraf hep Müzebbid olmaktadır:

Birgün Müzebbid, karısına bir elbise satın almış, karısı da onu beğenip “*Bu gerçekten güzelmiş*” yorumunda bulunmuştu. Ancak Müzebbid bu güzel ânı hemen “*Ama talak daha güzel, değil mi?!*” cümlesiyle berbat edince karısı dayanamayıp “*Boşayacaksan boş, herif*” diye meydan okudu. Müzebbid hiç beklemeden “*Bana bak avrat, üç talakla boşadım gitti seni*” deyince karısı bundan mutlu olduğunu ifade sadedinde hemen şükür secdesine kapandı.

Ancak karısını secde pozisyonunda gören Müzebbid bu davranışından ötürü onun pişman olacağını şu hakaret içeren ifadeyle yüzüne vurdu: “*Kabul, yere koyduğün alnın şu an huşu ve huzur içinde; lakin havaya diktiğün popon şimdiden pişman olmuşa benziyor!*”²⁸

Bir dizi Müzebbid fıkrası, talak ya da talak yemini üzerinden hem kendi karısının hem de arkadaşlarının karılarının köşeye sıkıştırılmak için nasıl suiistimal edildiğini ortaya koymaktadır.

Adamın biri Müzebbid’e gelerek karısının edepsizliğinden yakınınca (esasen kendisinden bir dost tavsiyesi beklenen) Müzebbid’in önerisi şu oldu: “*Onu hiç beklemeden) uçayaklı buhurdanlıkla tütsüleyiver (üç talakla boş gitsin)!*”²⁹

Nüktelerinden anladığımız kadarıyla boşamayı koz olarak çok rahat kullanabilen ahlaksız Müzebbid için aile kavramı kutsallıktan uzak bir müessesedir. Fıkralarından birinde zıfaf gecesinin ertesi günü için rahatlıkla talak planları yapabilmektedir:

Bir defasında (görücü usulüyle evlendirilen, bu yüzden de çirkin eş adayını ilk defa o gece görme şansı bulan) Müzebbid’e, gerdek gecesinde gelinin yakın arkadaşı gelerek sormuş: “*Kızımızı yarın sabah neyle uyandıracaksın bakalım?*” Müzebbid cevap vermiş: “*Tabi ki, talak müjdesiyle!*”³⁰

Cem’ü’l-cevâhir’de geçen benzer bir diğer anekdotta da gelin adayına takdim edilecek olan armağan oldukça şaşırtıcıdır:

Muzebbid gerdek gecesinde gelinle baş başa kalmış. Bu esnada içeri saçlarını taramak üzere gelinin yakın dostu girmiş. Arkadaşını kayırmak isteyen kız, Müzebbid’e “*Şu kızımıza bir yüz görümlüğü takdim et bakalım*” demiş. Emr-i vakilerden hoşlanmayan Müzebbid hemen hediyesini sunmuş “*Üç talaktan ilki bu gece ona özel armağanım olsun!*”³¹

Muzebbid’in talak sözcüğünü yerli yersiz kullanması, gerçekten boşanmak etmesinden mi kaynaklanmaktadır? Aslına bakılırsa, zaman zaman onun bu konudaki

²⁸ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/421.

²⁹ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/165; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 8/329; el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-Üdebâ*, 2/243.

³⁰ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Ahbârü'z-zırâf ve'l-mütemâcinîn*, nşr. İrfân Muhammed Hammûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 138; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/165; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/439.

³¹ Kayrevânî, *Cem'ü'l-cevâhir*, 177.

suistimallerinin gerisinde garip bir fantezi anlayışının izlerini görmek de mümkündür:

Bir gün Müzebbid, merdivenden yukarı çıkmakta olan karısına “Merdiveni çıkmaya devam edersen boşsun; durup beklersen boşsun; inmeye yeltenirsen boşsun!” biçiminde onu her bakımdan köşeye sıkıştıran şartlı bir talak yemini etmişti. Zeki kadın çareyi, çıktığı birkaç basamaklık yükseklikten kendini Müzebbid'in kollarına bırakmada buldu. Böylece arzusuna nail olan Müzebbid “Valla helal olsun. Eğer İmam Mâlik bugün vefat edecek olsa, emin ol ki Medine ahâlisi sorunlarını çözen için doğrudan sana gelecektir” dedi.³²

Yine sadece İsfehânî'nin Muhâdarâtü'l-üdebâ'sında yer alan çok önemli bir ayrıntı bize, bizzat Müzebbid'in kendi ağzından neden o kadar çok talak yemini ettiği hususuna tatminkâr ama bir o kadar da mizahi bir açıklama getirmektedir:

Bir keresinde dostları Müzebbid'e “Neden o kadar sık talak yemini ediyorsun?” diye sorduklarında, o da bunun sebebini şöyle açıklamış: “Bakın dostlar! Ben karımla evlendiğim zaman kendi kendime haklı olayım olmayayım her gün muhakkak bir talak yemini edeceğime, eğer o yemini etmez isem karımın boş olacağına dair bir yemin etmişim. İşte bendeniz o yemin gereğince her gün boşama yemini ettiğim için karım hâlâ yanımda durabiliyor; şayet o talak yeminini etmezsem karım derhal boş olacak!”³³

Muzebbid'in talak yeminleri çoğu defa yukarıda belirtilen stratejinin bir ürünü olduğu için elbette gerçek bir boşanma neticesini doğurmuyordu. Onlarca talak konulu nüktenin hiçbirisinde konu mahkemeye taşınmamıştır. Ancak aşağıdaki anekdotta durum biraz farklıdır. Zira Müzebbid bu defa boşama fikrinde karı-koca arasını bulmaya çalışan kadıya dahi çatacak ölçüde kararlıdır:

Bir defasında Müzebbid karısını kendisine karşı acımasız ve ilgisiz olmakla suçlamış, karısı ise itiraz edip ona bir önceki karısından daha şefkatli davrandığını iddia etmişti. Tartışma büyüyünce birdenbire sinirlenen Müzebbid “Seni üç talakla boşadım gitti” deyip sonra da “Bundan önceki karıma bir çekirge getirirdim de bana ondan dört çeşit yemek çıkarır, çekirgenin ceninini de ızgara yapıp önüme koyardı”³⁴ diye eski karısına methiye düzmeye başladı.

Bu saçma sözleri duyan karısı Müzebbid'i doğruca kadıya şikâyet etti. Müzebbid, kadı efendinin, edilen talak yeminin sahil olmayacağını ispatlamak için olağanüstü çaba harcıyıp bir çözüm yolu bulmaya çalıştığını görünce ona şöyle seslendi “Allah iyiliğini versin kadı efendi, ne diye kendini bu kadar zahmete sokuyorsun?! Gerçekten üç talakla boşamak sorun teşkil ediyorsa işini biraz kolaylaştırırım: O karıyı üç değil otuz talakla boşadım!”³⁵

³² İbşîhî, *el-Müstetraf fi külli fennin müstazraf*, nşr. Müfîd Muhammed Kumeyha (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 1/49; el-Âbî, *Nesrü'd-dür*, 3/158; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdüniyye*, 8/262.

³³ İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, 1/567.

³⁴ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdüniyye*, 9/439; el-Âbî, *Nesrü'd-dür*, 3/164; el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4/133.

³⁵ Kayrevânî, *Cem'ü'l-cevâhir*, 307.

1.5. Müstehcenlik

Klasik biyografi eserlerinin Müzebbid'in şahsiyetiyle ilgili ittifakla belirttikleri bir husus varsa o da edepsizliğin, arsızlığın ve hayâsızlığın onun hem kişiliğinin hem de benimsediği mizah anlayışının vazgeçilmez karakteristikleri oluşudur.³⁶ Hemen her fıkrasında rastlanabilecek kaba mizah unsurlarının da ele verdiği üzere Müzebbid, gerçekten de nüktelerinde bayağı sözcükler kullanmayı tercih eden ve kelimenin tam anlamıyla ağız bozuk bir küfürbazdır.

Müzebbid hikâyelerini aktaran yazma nüshalar bu fıkralarda geçen müstehcen ifadeleri sansürsüz olarak bize aktarırken, eserlerin günümüz baskıları bu noktada zorlanmakta bu yüzden yer yer sansüre başvurmaktadır. Üslubundaki bu bayağılık, anlaşılan yaşadığı dönem insanların da tepkisini çekmiş ve yakın dostlarınca zaman zaman uyarılmasına da yol açmıştır. Ancak aşağıdaki hikâyeye bakılırsa o, bu uyarıları bile sadece bir mizah malzemesi olarak anlamlı bulmaktadır:

Müstehcen ifadeler içeren bir üslupla konuştuğu bir seferinde dostları nasihat etmeyi umarak "Şu iki yanındaki meleğe sadece hayır amel yazdırsana?" dediklerinde Müzebbid "Ne münasebet" diye itirazda bulunmuş "ben - sizinkiler gibi- bu iki mübareğin vazifeleri birbirine karışsın istemiyorum!"³⁷

Müzebbid bir konuyu bir şekilde gayr-i ahlaki ifadeler ya da remizler yoluyla müstehcen alana çekme hususunda son derece mahir bir nüktedan idi. Aşağıdaki anekdota bakılırsa o, dini hassasiyetlerle hareket eden sıradan bir Medineli'nin yaptığı duayı dahi bu alana çekmekten kaçınmamaktadır:

Bir defasında Müzebbid yolda katırı üzerinde giderken tergisine bir adam almıştı. (Dindar olduğu anlaşılan) adam katırın üzerine yerleşince hemen (bir bineğe binildiğinde okunması müstehap olan) "Allahım!

﴿ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴾

Beni mübarek bir yere kondur. Çünkü bunu en iyi yapan sensin."
(Müminûn:29)

ayetini okudu. Müzebbid hemen "Allahım bir mızrak darbesiyle şunun canını alıver" dedi "Zira iki popo arasına (popom ile katırın poposu) oturduğu halde bununla yetinmeyip daha senden yerleştirileceği mübarek bir mekân istiyor (bundan mübarek yer mi olmuştur?!)"³⁸

Müzebbid'e atfedilen cinsel temalı rivayetlerin bir bölümünde içerik, -kadın veya erkek açısından- haz dolu bir cinsel yaşamın formülleri mahiyetindeki bazı tespitlerden oluşur. Müzebbid'in genelde kaba bir üslupla resmedilen cinsel içerikli tasvirlerinden farklı olarak, bu kategoride yer alan birkaç nükte sadece tespit açısından değil, ifadenin sanatsal gücü bakımından da dikkat çekicidir. Ayrıca genelde

³⁶ Mesela Nüveyrî'nin "Mücûn ile şöhret olanlar" başlığı altında ilk sırayı Müzebbid'e vermiş olması anlamlı sayılmalıdır. bk. *en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb, thk. Müfid Kumeyha ve ekibi* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 4/26.

³⁷ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/156.

³⁸ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/157.

Müzebbid karakterinin baskın olduğu noktelerden farklı olarak bu kategoride karısının bir tespiti de önem arz etmektedir:

Bir defasında Müzebbid, karısına “Erkeklerdeki hangi özellik(ler) kadınların hoşuna gider?” diye sordu. Karısı şöyle cevap verdi:

شِدَّةُ الرَّهْرِ وَقَلَّةُ الْعَجْزِ .

Cima sırasındaki güçlü sesler ve sönmeyen bir şehvet duygusu.³⁹

Belirli sayıdaki Müzebbid nüktesi ise tamamen erotik ya da pornografik unsurlar taşır ki bunların da önemli bir bölümü, daha çok erkek egemen kültür tarafından oluşturulmuş mizah malzemesi oldukları izlenimi uyandırır:

Bir gün Müzebbid'e “Kocaman bir erkeklik organının olmasını ister miydin?” diye sormuşlar. “Zahmetini ben çekeyim, zevkini başkası yaşasın, öğle yağma yok!” demiş.⁴⁰

Bu sayfalarda zikredemeyeceğimiz birkaç Müzebbid nüktesi ise masturbasyon,⁴¹ cinsel birleşimde ters ilişki,⁴² çok cinsel ilişkide bulunmayla tehdit,⁴³ biri siyah diğeri beyaz iki kölenin homoseksüel ilişkisinin ilginç bir teşbihle tasviri⁴⁴ gibi edep dışı mizahi boyutlar içermektedir.

1.6. Toplumsal Konular

Her mizah ustası gibi Müzebbid el-Medîni de içinde yaşadığı toplumda gözlemlediği çarpıklıkları alaycı bir üslupla dile getirmekten son derece keyif alan bir kişiliğe sahipti. Her şeyden önce o, fakirlikten çok çekmiş biri olarak zenginlerin kayırılmasına şiddetle karşıydı. Nitekim bir gün dostları kendisine, toplumun aristokrat sınıfını temsil eden kibar insanlar gibi davranmasını salık verdiklerinde onlara şöyle karşılık vermişti:

Gözünüzün yağını yiyeyim, her aksırduğunda ensesine bir şaplak indirilen benim gibi sıradan bir adam, her yellendiğinde kendisine “Yerhamukellah” çekilen o asilzadelere (!) nasıl benzesin?!⁴⁵

³⁹ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 3/182.

⁴⁰ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 4/156; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, 2/169.

⁴¹ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 2/156.

⁴² Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 2/37.

⁴³ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/161.

⁴⁴ 'Avn, *Kitâbü't-teşbihât*, 317; et-Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 5/38; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/157.

⁴⁵ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 7/180; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 5/86; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/158; *en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, 4/27. İsfehânî, bir toplumun zengin ile yoksul kesimi arasında yapılan değerlendirmelerde, değerlendirmenin hep yoksul aleyhine yapıldığını anlatırken aynen bu temayı işleyen bir şiir örneği de verir:

Zengin için övgü sebebi olan nice haslet vardır ki, fakir için bir yergidir. Fakir halim-selim olduğunda kalın kafalılıkla, cesur olduğunda pervâsızlıkla, konuşkan olduğunda da gevezelikle damgalanır. Dolayısıyla şair aşağıdaki sözünde son derece haklıdır:

إِنَّ صَرَطَ الْمُوسِرِ فِي مَجْلِسِ
أَوْ عَطَسَ الْمُفْلِسِ فِي مَجْلِسِ
فَمَضْرُطُ الْمُوسِرِ عَزِينُهُ
قَالُوا لَهُ "يَرْحَمُكَ اللَّهُ!"
سُبَّ وَقَالُوا فِيهِ مَا سَاءَ
وَمَعْطَسُ الْمُعْسِرِ مَقْسَاءُ

Bir mecliste zenginini biri yellense, “Yerhamukellah” çekilir,

Müzebbid tarafgirlik anlayışı üzerinden kendine pay çıkaranları ya da mezhepsel aidiyetler ile böbürleneni de hicvetmekten geri durmamıştır. Bir anekdotta Kureyşli olmakla iftihar eden birine söylediği söz oldukça anlamlıdır:

Müzebbid namını işittiği bir adamı daha yakından tanımak için “Zat-ı âliniz kimlerden acaba?” diye sormuş. Adam “Elhamdülillah Kureyşliyim” deyince de “Bu hususta o hamdü sena tartışılır valla!” deyivermiş.⁴⁶

Köleli bir toplumda yaşayan Müzebbid, bu sınıfın, efendileri tarafından şiddete maruz bırakılmalarını da vicdani bir sorumluluk olarak eleştirmekten geri durmamıştır. Aşağıdaki anekdota bakılırsa o, bu misyonunu son derece etkileyici bir mizahi üslupla gerçekleştirmiştir:

Müzebbid komşularından birinin, kölesini ölesiye dövdüğünü görünce dayanamayıp “Neden köleni böyle yalvarta yalvarta dövüyorsun, be adam?!” diye çıkmış. Komşusu “Onun suçu çok büyük” demiş. Müzebbid, suçunun ne olduğunu sorunca da izah etmiş “Bu köle müsveddesi, babamın hacca anamın da umreye giderken develerini bağlamak için yanlarına alıp götürdükleri ipi çaldı!”

Bunu duyan Müzebbid “Cancağızım” demiş “Kölen değil o değersiz ipi, gidip Kâbe-i Muazzama’yı aşırıs ve insanlar da bu yüzden tavaf edemeyip hacsiz kalsa yine de böyle bir dayacağı hak etmez!”⁴⁷

Kendisi örnek bir mümin yaşantısına sahip olmasa da, Müzebbid değişik vesilelerle nüktelerinde bir tema olarak ‘başka insanların inançlarıyla amelleri arasındaki uyumsuzluğu’ da işlemiştir. Böyle bir temanın işlendiği aşağıdaki fıkrada verilen mesajla Türkçemizde “Ne İsa’ya yaranabildi ne Musa’ya” sözüyle verilmek istenen mesaj arasındaki benzerlik dikkat çekicidir:

Bir Hristiyan’ın hidayet bulup müslüman olduktan sonra da eski kötü amellerine devam ettiğini gören Müzebbid hemen şu yorumda bulunmuş: “Şu bedbahtı görüyorsunuz değil mi? İsa’yı gücendirmekle kalmadı, Muhammed’in (sav) gönlünü de yapamadı!”⁴⁸

Müzebbid, çevresinde gözlemediği birtakım hurafeleri ve yanlış tevekkül anlayışının neticesi olan uygulamaları da hicvetmekten geri durmamıştır:

Müzebbid bir adamın, yanındaki birine “Azizim, şayet gece vakti karşına aniden bir köpek çıkarsa Rahman sûresindeki

﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ﴾

Züğürt aksırdığındaysa küfredilip “Ne ayıp!” denilir.

Besbelli ki, zenginini yellendiği uzvu burun kemiği,

Yoksulun hapsirdiği ağız ise makat mesâbesindedir. bk. el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, 1/588.

⁴⁶ Zemahşerî, *Rebû'l-ibrâr*, 2/378; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 1/411; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/159.

⁴⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed b. Âsım el-Ğirnâtî İbn Âsım, *Hadâiku'l-ezâhir fi müstehsini'l-ecvibe ve'l-müdhikât ve'l-hikem ve'l-emsâl ve'l-hikâyât ve'n-nevâdir*, thk. Ebû Hemmâm Abdüllatif Abdülhalim (Kahire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâiki'l Kavmiyye, 2014), 104.

⁴⁸ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/160.

Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz. (Rahman:33)

ayetini okuyuver. (Göreceksin bak nasıl kuyruğunu kısıp da defolacak hayvan)" demişti. Bunun üzerine Müzebbid "Ama şahsen ben yine de üzerinde taş ve kalınca bir sopa bulundurmandan yanayım" dedi "Ne de olsa mahallenin her köpeği Kur'ân hafızı değil ya!"⁴⁹

Benzer konulu bir diğer anekdotta ise tavsiye, kahramanımıza yapılmaktadır. Ancak o, yapılan tavsiyenin işe yaramayacağını ince bir latife ile ortaya koymaktadır:

Bir defasında Müzebbid'i bir sokak köpeği ısırmişti. Dostlarından biri "Müzebbid! Eğer o köpeğin sana karşı kuduruk olmamasını ve sakinleşmesini istiyorsan -cimriliği bırakıp- ona tirit yedirmeli (bu sayede onu kendine alıştırmalısın)" demişti.

Müzebbid'in buna cevabı şu oldu "Eğer tavsiyenize uyacak olursam korkarım dünyanın tüm köpekleri beni ısırarak için sıraya girerler".⁵⁰

Geleneksel tıbbın ilkelerine dayalı beslenme kültürünün eleştirildiği bir anekdotta ise Müzebbid, halk arasındaki yaygın kimi kanaatleri sorgulamaktadır. Yoğurt ile balığın ya da peynir ile balığın sofrada yan yana getirilmemesi gerektiğini öğütleyen pratik halk sağlığı bilgisi Müzebbid'in iştahı karşısında anlamsızlaşmaktadır:

Bir keresinde Müzebbid sofraya oturmuş balık ve peynir yiyordu. Halk arasındaki yaygın muhalif kanaate rağmen bu tavrını haklı kılmak için "Gözlerinde fer kalmamış şu hayvancağız, benim kendisini peynirle yediğimi nereden bilecek!" yorumunda bulundu.⁵¹

1.7. Muziplik

Müzebbid elbette dini bütün bir insan değildi. Ona ait nevadir malzemesi içerisinde namaz kıldığına, oruç tuttuğuna hatta hacca gitmeye niyetlendiğine dair pek çok işaret varsa da tüm bunlarda onun dini mevzulara hep muziplik cephesinden bir yaklaşımda bulunduğunu ya da dini ritüelleri büyük ölçüde bir güldürü malzemesine dönüştürdüğünü görürüz. İlgili rivayet malzemesi içinde birkaç fıkraya onun bilhassa bu yüzden muhatap olduğu cezalar ve cezadan kurtulmak için sergilediği muziplikler üzerinedir. Ancak aşağıdaki hikâyeye bakılırsa Müzebbid sergilediği yersiz şakaya bu defa ağır bir bedel ödemektedir:

Müzebbid bir Ramazan gecesinde Mescid-i Nebevî'nin minaresine çıkıp oradan mahalle halkına şöyle seslenmişti: "Ey Ahali! Haberinizi olsun ki (sizin hasretle kucak açtığımız ve Hoş geldin ya Şehr-i Kur'ân diyerek ağırlamak istediğiniz) Ramazan'ı biz kapı dışarı ettik. İmdi, her kim ona hanesini açıp yardım ve yataklık yaparsa bilsin ki başına geleceklere sorumlu olmayacağız!"

⁴⁹ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/438; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/164.

⁵⁰ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/412; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/165.

⁵¹ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/160.

Müzebbid'in bu şakası valinin kulağına gider gitmez hemen ona 100 kırbaç vurdurdu. Müzebbid'in bu cezanın infazından sonra dahi şöyle dediği rivayet olunur: "Şakadan aldığım keyfin yanında kırbaçtan duyduğum ızdırabın esamesi okunmaz!"⁵²

Bir nüktedan olarak Müzebbid sadece boşboğazlıkları sebebiyle değil, zaman zaman hiciv oklarını bizzat kendilerine yönelttiği emir ve valiler tarafından da cezalandırılmak istenmekteydi. Aşağıdaki anekdotta, böyle taşlamalardan birine maruz kaldığı anlaşılan bir valinin, Müzebbid'in sakallarını kestirtmek için bir hacamatçıya talimat verdiğine, ne var ki hikâyenin sonunda Müzebbid'in şık bir nükte ile muhatabını yine komik bir duruma düşürdüğüne tanık olmaktadır:

Valilerden biri adamlarına, (müstehcen yorumlarından ötürü) Müzebbid'in sakalının tıraş edilmesi talimatını vermişti. Bu amaçla bulunan bir hacamatçı Müzebbid'in evine gittiğinde ona "Avurdunu iyice şişir de sakalını adam gibi en dibinden keseyim!" dedi. Bir hacamatçı karşısında düştüğü durumdan rahatsız olan Müzebbid hemen "Seni pislik! Emir hazretleri sana sakalımı kesmeni mi, yoksa bana zurna çalmayı öğretmeni mi emir buyurdu?!" şeklinde bir karşılık verdi.⁵³

Bir diğer örnekte ise onun haksız yere cezalandırıldığına tanık olmaktadır. Ne var ki Müzebbid, masumiyeti ortaya çıktıktan sonra yediği kırbaçları alacaklar hanesine yazmayı başaracak kadar cin fikirli olduğunu kanıtlamaktadır:

Medine'nin (çiçeği burnunda) emirlerinden Muhammed b. Harb el-Hilâlî anlatıyor: Bir keresinde Müzebbid bir suç işlediği iddiasıyla bana getirilmiş ben de suçunu sabit görüp kendisine 70 kırbaç vurdurmuştum. Ancak daha sonra onun masum olduğu anlaşılınca kendisini çağırdım ve "Sana vurdurduğum o kırbaçlardan ötürü bana hakkını helal et" dedim. Müzebbid bana "Fazla acele etme bakalım" dedi "Yediğim 70 kırbaç için şimdilik senden alacaklı olayım. Bundan sonra zât-ı âlinizin huzuruna daha çok getirileceğim. Her gelişimde siz benim o alacaklarımdan düşersiniz".

Gerçekten de bu hadiseden sonra ne zaman uslanması için hakkında kırbaç/sopa cezası terettüp etse, ben beşer onar bunları eski hesaptan düşüyordum. Bendeki tüm alacakları bitene kadar o, bu usulünü sürdürdü.⁵⁴

1.8. Şaka Kurbanı Olma

Müzebbid, kendisiyle ilgili mizahi rivayetlerin hemen hepsinde son sözü söyleyen, muhatabını köşeye sıkıştıran ve aşağılayan baskın karakteri temsil etmektedir. Ancak tespitlerimize göre sadece iki anekdotta kurban rolünü oynamaktadır. Bunlardan birinde Müzebbid, kendisini kurulu sofraya gönülsüzce

⁵² Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/161.

⁵³ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/438; İbnü'l-Cevzî, *Ahbârü'z-zırâf ve'l-mütemâcinîn*, 138; *Nesrû'd-dür*, 3/164; el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4/133.

⁵⁴ *Ahbârü'z-zırâf ve'l-mütemâcinîn*, 104; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/166.

davet eden bir grup arkadaşına sitem edip laf atmak isterken onlardan hiç beklenmedik bir yanıt almaktadır:

(a)

Bir gün Müzebbid eşeğine binmiş dolaşırken (yemek yemekte olan) bir grup arkadaşına tesadüf etmişti. Arkadaşları “Ebû İshak! Dilersen eşeğinden inip aramıza katılabilirsin” dediklerinde, daveti yeterince samimi bulmayan Müzebbid; “Benim gibi birini davet için bu üslup biraz cılız olmadı mı beyler” diye sitemde bulunmuş. Bunun üzerine arkadaşları Müzebbid’e yaraşır bir üslup içerisinde “Öyleyse gel de otur şu sofraya pislik herif!” diyerek davetlerini yinelemişler.⁵⁵

Bir diğer anekdotta ise Müzebbid'in hevesi sıradan bir cariye den aldığı sanat yüklü ifade karşısında kursağında bırakılmaktadır:

Müzebbid bir cariyenin parmağında altın bir yüzük görmüş, tamah ederek “Onu bana versene” diye yüzüğü istemişti. Cariye ona şöyle bir cevap verdi:

هَذَا ذَهَبٌ وَأَخْشَى أَنْ تَذْهَبَ ؛ وَلَكِنْ خُذْ هَذَا الْغُودَ فَعَسَى أَنْ تَعُودَ.

Bu yüzük altın yapımı, bi gidersen alimallah çalmazsın bi daha kapımı En iyisi (hatıra niyetine) al şu çubuğu, belki o zaman dönüp bulursun yolumu.⁵⁶

1.9. Cezalardan Kurtulma

Zekâ ve muzipliğin para ile ya da terettüp eden bir cezanın affı suretiyle ödüllendirilmesi hadisesi klasik Arap mizahında sıkça rastlanılan bir temadır. Hatta denilebilir ki binlerce anekdotun konusu, tam cezanın infazı sırasında icra ettiği bir nükte ya da sergilediği bir şaklabanlık üzerine ipten dönen ya da cezası affedilen şairlere, meczuplara, bedevilere, ahmaklara, sahte peygamberlere, tufeylilere vb.ne dairdir. İşte Müzebbid'in, mizahın bu türünde de nitelikli örnekler verdiğini görmekteyiz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Câhız'ın Kitâbü'l-biğâl'inde yer alan aşağıdaki tarihsel nükte mizahın bu türü için son derece kıymetli ve otantik bir malzemedir:

⁵⁵ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 4/223; İzzeddîn Ebû Hâmid, *Şerhu Nehci'l-belâga*, thk. İbrâhîm Muhammed Ebû'l-Fadl, (y.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.), 20/208. Hikâyenin orijinalinde davetin yarım ağızla ve gönülsüzce yapıldığını anlatmak üzere kullanılan ifade esasen ticari hayatta kullanılan عَرْضٌ سَائِرِيٌّ deyimidir. Araplar bununla satışı garanti olan ve müşterinin beğenmesi için özel çaba ve çığırkanlık gerektirmeyen ürünlerin pazardaki arz durumunu ifade ederler. Elbise ve zırhın hafif olanları için عَرْضٌ سَائِرِيٌّ sözcüğü de esasen “hafif” anlamına gelmektedir. Elbise ve zırhın hafif olanları için sıfat olarak sıklıkla kullanılmıştır. Hafif elbise vücuda yapışmadığı gibi, عَرْضٌ سَائِرِيٌّ usulünde de tüccar malını satarken müşteriye yapışmamakta, malını alması için ona ısrarcı olmamaktadır.

⁵⁶ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 3/161; ez-Zemahşerî, *Rebiü'l-ebâr*, 4/198; İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Uyûnü'l-ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997), 2/220. Bu anekdot daha çok Eş'ab'a nispetle anlatılmaktadır ki her gördüğü şeyi elde etme arzusunda olan Eş'ab'ın tamahkâr karakterine bu fıkra daha çok yakışmaktadır. Hikâyeyi Eş'ab adına bağlayan kaynaklar için bk. İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 6/226; İbn 'Abdi Rabbih, *el-'İkdü'l-ferîd*, thk. Müfîd Muhammed Kumeyha (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1983), 2/159; el-İbşîhî, *el-Müstetrafi*, 2/344.

Bir keresinde Müzebbid, bir dava ile ilgili olarak şahitlik yapmak üzere Medine kadısının huzuruna çıkartılmıştı. Kadı son derece öfkeli, acımasız ve çabuk parlayan bir mizaca sahipti. (Çevrede ahlaksızlığı, berduşluğu ve edepsizliğiyle tanınan) Müzebbid'i şahit olarak mahkemede gören kadı celallenip "Sen ne cüretle gelip de karşımda tanıklık edebileceksin?" dedikten sonra yanındaki yaverlerine "Derhal ayaklarından yakalayıp şu katırın altına fırlatın" talimatını verdi. Yaka paça katıra doğru sürüklenen Müzebbid başını kadı efendiye doğru çevirip de "Nolur merakımı mazur görünüz efendim, bu hayvanın huyu nasıldır?" deyince kadı gülmeye başladı ve yaptığı espri sebebiyle onu salıverdi.⁵⁷

1.10. Eşek

Nasreddin Hoca'nın sayıca epey bir yekün tutan eşek temalı fıkraları gibi, nüktedanımız Müzebbid'in de konusu doğrudan veya dolaylı olarak eşekle alakalı fıkraları bulunmaktadır. Mesela bunlardan birinde, hayvanını yeterince beslemeyen bir vicdansızın eleştirildiğini görürüz:

Müzebbid (eşeğini gereği gibi yemlemediğini düşündüğü) bir adama sormuş: "Eşeğini günde kaç kez yemliyorsun?" Adam cevap vermiş: "Sabah bir mahmuz, akşam bir mahmuz". Bunun üzerine Müzebbid "Öyleyse dikkat et de; sana karşı bir eşeklik yapmasın!" demiş.⁵⁸

Yukarıda tasvir edilen merhametli Müzebbid imajının yerini bir başka eşek konulu hikâyede merhametsiz Müzebbid alabilmektedir:

Çarşıdan bir eşek satın alan Müzebbid'e hayvan sahipleri "Eşeğimizin tek kusuru vardır: Biraz gayretsiz olup harekete geçmesi için sopalamanız gerekecek" demişler. Müzebbid "Valla beni çok korkuttunuz" demiş. "Ben de, 'Bu hayvan sadece etli yumurtalı yahni yer' diyeceksiniz zannettim. Sopa meselesine gelince Allah'ın izniyle o iş kolay!"⁵⁹

1.11. Dini Hayata Dair Motifler

Canlı bir dini hayatın yaşandığı Ortaçağ Müslüman toplumlarında, bu canlılığa paralel olarak yoğun bir edebi ve mizahi kültür gelişmiş, her gün milyonlarca insanın tekrarladığı ibadet hayatına ilişkin bir dizi dini uygulamanın yanı sıra, emirlere muhalefetten kaynaklanan durum ve diyaloglar da mizah üretimini beslemiştir. Müzebbid nüktelerinin özellikle bu alandaki üretimde büyük bir paya sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Müzebbid genel karakteri itibarıyla dini konulara ve temalara mizah zaviyesinden yaklaşmayı ilke edinmiş hafifmeşrep bir nüktedandır. "Hz. Ebû Bekir'e ve Ömer'e muhabbetin nasıl?" sorusuna verdiği "İçimdeki yeme arzusu, kalbimde başkalarına sevgi beslememe fırsat vermiyor"⁶⁰ biçimindeki muzip cevabında bile -

⁵⁷ Ebû Osman 'Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Kavl fi'l-biğâl* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 1997), 36.

⁵⁸ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/412; el-Âbî, *Nesrü'd-dür*, 3/166.

⁵⁹ Âbî, *Nesrü'd-dür*, 3/158.

⁶⁰ Âbî, *Nesrü'd-dür*, 2/164.

şayet muhtevasında bir şii motif taşıyorsa- yeme içmeye olan düşkünlüğünün, şahsiyetleri bir espri malzemesine dönüştürmedeki hünerini açıkça görebiliriz.

Bir başka fıkra bize onun, içinde yaşadığı Medine toplumundaki şii-sünnilik çekişmelerinden rahatsız olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır. Mesela aşağıdaki hikâyede, Müslümanlar arasındaki mezhep ihtilaflarının Hz. Peygamberin ruhunu sızlatacağına dair dolaylı bir ifade söz konusudur:

Muzebbid bir defasında müfrit Hz. Ali taraftarlarından birinin ziyaretine gitmiş, ama bu zat (sünni olduğu gerekçesiyle) Müzebbid'le alay etmeye, onu aşağılamaya başlamıştı. Bunun üzerine iyiden iyiye rencide olan Müzebbid derin bir nefes alıp şöyle dedi "*Allah Meryem oğlu İsa'ya bol bol rahmet eylesin ki kendisi de ümmeti de bu gün imrenilesi bir huzur içinde. Çünkü Hazret, sulbünden geriye Hıristiyan milletini taciz edecek kimse bırakmamış!*"⁶¹

Muzebbid'de, Nasreddin Hoca'nın tevekkül anlayışına benzer tarzda bir tevekkül ve teslimiyetin izlerine rastlamak da mümkündür. Mesela tarihsel gerçeklik payı da olan aşağıdaki anekdotta, herkesin kıyamet endişesiyle paniklediği bir esnada o soğukkanlılığını korumuş ve komşularını yersiz bir korkudan kurtarmıştır:

Bir keresinde Medine'de daha önce hiç görülmemiş şiddette bir kum fırtınası meydana gelmiş, insanlar dehşete kapılarak "*Kıyamet kopuyor, kıyamet kopuyor!*" diye feryada başlamışlardı.

Muzebbid derhal evinden çıktı ve kapı kapı dolaşarak komşularını uyardı: "*Sakin acele edip tövbe etmeye falan kalkmayın. Zira gelip geçici kuru sıkı bir fırtına bu!*"⁶²

Dini hayata dair gözlem ve söylemlerde zaman zaman Müzebbid'i rasyonel bir çizgide de görebiliriz. Zira birkaç Müzebbid nüktesinin can alıcı noktasını, yaygın bazı dini inanç ve uygulamaların rasyonellik üzerinden eleştirisi teşkil etmektedir. Mesela aşağıdaki anekdotta evde resim bulundurmanın mahzuruna ilişkin kanaat tenkit edilmektedir:

Bir gün dostları, evinin duvarlarına resimler çizen Müzebbid'i "*Melekler, içinde resim olan eve girmez*" diye uyarmaya kalkınca "*Ne işi var meleklerin benim*

⁶¹ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/439; el-Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/164; el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4/133.

⁶² Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/161; el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4/132. Bu rivayetin dışında aynı temalı birkaç çeşitleme daha vardır ki mizahi ton bunların sonunda daha belirgindir. Zira hikâyeler şöyle noktalanmaktadır:

Böyle kıyamet mi olurmuş hiç?! Karınlarımız aç olduğu gibi ortada da ne Dâbbetü'l-Arz, ne Deccâl, ne Hz. İsa ne de Ye'cüc ve Me'cüc var!

bk. *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/440; el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4/133; Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/157; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/440; *en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb*, 4/26.

Hikâye *el-Lütf ve'l-letâif* de daha ayrıntılı olup, orada bu hadisenin bir Güneş tutulması esnasında meydana geldiğine dair tarihsel bir kayıt da dikkati çekmektedir. Bütün bunlara ilave olarak fıkranın sonu da yukarıdakilerden şu ziyade ile farklı bitmektedir:

(...) Üstüne üstlük Güneş de batıdan doğmuş değil! Şahitlik ederim ki bu öyle sıcak değil, soğuk bir kıyamet!

bk. *es-Se'âlibî, Letâifü'z-zurafâ min tabakâti'l-fudalâ: el-Lütf ve'l-letâif*, 134-35.

hanemde?" diye çıkmış "Vahiy indirmek için gelen (Cebrail) ile ruhu kabzetmek için gelen (Azrail) dışında melek var mı ki?!"⁶³

Esasen Müzebbid fikralarının belki de yarından fazlası -doğrudan veya dolaylı- dini bir karakter arz eder. İncelememiz boyunca farklı alt başlıklar altında zikrettiğimiz nüktelerin büyük bir kısmında bu durum açık biçimde görünmektedir. Ancak biz, bu genel tablo dışında, onun özellikle birkaç temel vecibeye ilişkin mizahi yorumlar içeren nüktelerine burada dikkat çekmek istiyoruz. Aşağıda İslam dininin temel esaslarından namaz, oruç ve hac ibadetlerine ilişkin birkaç nüktesi bazı değerlendirmelerle birlikte sunulacaktır.

1.11.1. Namaz

Dini inançların pratik hayata aktarılmasında Müzebbid'i zayıf bulsak bile, temel inanç ve ibadet esasları noktasında onu dini hayatın çok uzağında görmek de mümkün değildir. Her şeyden önce Müzebbid ara sıra da olsa camide görülen bir figürdür ve ona ait birkaç anekdotun konusu doğrudan namazla ilgilidir. Mesela bunlardan birinde "*Kul ile Allah arasına girilmemesi*" gerektiği ilkesi mizahi bir tonda şöyle ele alınmıştır:

Bir keresinde Müzebbid camide uyuyakalmış, içeri namaz kılmaya gelen biri de onu bu vaziyette görmüştü. Adam namazını ifa ettikten sonra ellerini semaya açarak dua etmeye başladı: "*Ey Ulu Rabbim, görüyorsun ya bazı kulların horul horul uyurken ben kulun senin rızan için ihlâsla namaz kılıyor*". Duayı işiten Müzebbid "*Ulen hergele!*" diye adama çıktı. "*Allah'tan ne dileyeceksen sadece onu dilesene. Ne diye durduk yere beni O'na hedef gösteriyorsun?!"⁶⁴*

1.11.2. Oruç

Hız Peygamber sonrası dönemde, dini hayatın son derece canlı tezahürlerine şahit olunan Mekke ve Medine toplumlarında dini ritüellere lakayt fertler hep vardı ve yukarıda da işaret edildiği üzere Müzebbid -nükte ve şakaları sayesinde- bu zümrenin bayraklaşan ismi haline gelmişti. Sosyal hayatta en dikkat çeken dini ihlallerden biri elbette orucun alenen yenilmesi idi. İşte Müzebbid'in birkaç hikâyesi bu ihlali dolayısıyla karşılaştığı güçlüklerden ustaca nasıl kurtulduğuna ilişkindir:

Bir keresinde Müzebbid Ramazan'da oruç tutmadığı için Mekke valisinin huzuruna çıkartılmış. Vali "*Allah düşmanı seni! Mübarek Ramazan'da oruç yemir mi hiç?*" demiş. Müzebbid gayet sakin "*Ama efendim, bunu bana bizzat siz emretmiştiniz ya*" deyince vali parlamış: "*Arsıza bak hele, oruç yemeni ben nasıl emretmiş olabilirim?*" Müzebbid açıklamış: "*Geçenlerde mübarek ağzınızdan İbn Abbas'tan naklonulan şu hadisi işitmişim: "Kim Arefe günü oruç tutarsa (bu*

⁶³ Ebû Mansûr es-Se'âlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, thk. Abdullah el-Fettâh Muhammed el-Hulvî, (y.y: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, ts.), 325.

⁶⁴ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/438; 'Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/161; el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4/133.

orucun sevabı) bir sene tutulan oruca (orucun sevabına) denk sayılır” İşte vali hazretleri, bendeniz o Arefe orucunu (ihlâs ile bihakkin) tutmuş idim!”⁶⁵

Müzebbid'in baş kahraman olduğu oruç temalı bir diğer nükte klasik mizahta aynı zamanda -Eş'ab, Câhız ve Cünâde b. Ebû Ümeyye gibi farklı adlara da bağlanan- oldukça popüler bir rivayet malzemesidir. Buna göre esasen Müzebbid oruç tutan bir adamdır, ancak bu orucu bozdurtacak nitelikte iştah kabartan bir sofraya ortaya geldiğinde Müzebbid kendini yemekten alıkoyamamaktadır:

Müzebbid bir keresinde bir mecliste yemeğe davet olunmuş ancak o “*Ben bugün niyetliyim*” diyerek geri çekilmişti. Bir süre sonra ortaya nefis bir paluze tatlısı getirilince Müzebbid hemen kolları sıvayıp sofraya yanaşverdi. Meclistekiler imâlî bir şekilde “*Sen oruçlu değil miydin Müzebbid?*” diye sorduklarında ise Müzebbid'in yanıtı şu oldu: “*Bu orucun telafisi elbet mümkün olur; ama şu tatlı fırsatı bir kaçtı mı bir daha dönüşü olmaz! (Allah'ın günleri çok, ama böyle bir fırsat kolay kolay çıkmaz karşına!)*”⁶⁶

1.11.3. Hac

Müzebbid dini bütün biri değildiye de İslam dininin birçok temel esası hakkında ya teoride ya da uygulamada ilginç tespit ve değerlendirmelerde bulunmuş, bazen de soğuk şakalar yapmıştır. Aşağıdaki hac ile ilgili nüktede, diğerleriyle karşılaştırıldığında nispeten düşük bir profil görmek mümkündür:

Bir keresinde Müzebbid çevresindeki insanlara “*Nasipse bu sene hacca niyetlendim, hazırlıklarımı da büyük oranda tamamladım*” demiş. (Kendisinin fakir biri olduğunu bilen dostları) “*Müzebbid, sen hangi hazırlıkları yaptın?*” deyince de “*Telbiye dualarını eksiksiz ezberledim*” cevabını verivermiş.⁶⁷

Müzebbid'in hac ibadetiyle ilgili bir diğer nüktesinde ise bir hadis-i şerifin ifade ettiği ulvi anlamın süfli bir zemine kurnazca nasıl çekilmek istendiğine şahit olmaktadır. Arap nevadiri içerisinde can alıcı kısmını bir hadis metninin oluşturduğu nükteler, Kur'ân ayetleriyle yapılanlara kıyasla oldukça azdır. Buna mukabil nevadirin bu türü mizah kalitesi bakımından son derece değerli bir malzemedir. İlgili anekdot şöyledir:

Bir gün Müzebbid bir adamın İbn Abbas'tan rivayet edilen

مَنْ نَوَى حَجَّةً فَعَاقَهُ عَنْهَا عَائِقٌ كَتَبَتْ لَهُ.

⁶⁵ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/160. Bu fıkranın daha kısa bir versiyonu için bk. İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/439.

⁶⁶ Zemâşerî, *Reb'ü'l-ibrâr*, 3/230; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/139. İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*'de yer alan ve Câhız'ın başkahraman olduğu bir başka çeşitlemede bu anekdot, Arap sofralarının gözde ikramı kızartılmış oğlak etinin, tutulan nâfile bir orucun bozulmasını mâzur ya da meşrû kılacak ölçüde câzip bir ikram olarak sunulması sadedinde hikaye edilmektedir. bk. İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/105.

⁶⁷ İbnü'l-Cevzî, *Ahbârü'z-zırâf ve'l-mütemâcinîn*, 138; Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/164; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, 9/438.

Her kim hac yapmaya niyetlenir ama bir mânia sebebiyle bunu gerçekleştiremez ise yine de o ibadetin sevabını kazanır.

mealindeki hadisi işitince hemen “Hiç bu yıl ki kadar masrafsız bir hac sevabı tahayyül etmemiştim!” deyivermiş.⁶⁸

2. Müzebbid’in Mizahındaki Karakteristikler

Müzebbid’in bir iki satırlık kısa metinlerden oluşan pek çok fıkrası ise, gördüğü herhangi bir kişi, sıradan bir nesne, sorulan bir soru ya da spontane gelişen bir sahne ile ilgili olarak yaptığı sıra dışı komik tasvir ve yorumlardan oluşmaktadır. Örneğin su dolu bir kovayı daha kolay çekmek için halat üzerine atılan düğümlerle ilgili enteresan bir teşbihi vardır:

Müzebbid su çekmek üzere bir kuyunun başına gelip de halat üzerinde bir sürü düğüm olduğunu görünce “Valla bu şey ip değil, olsa olsa bir kocakarı tespihi” yorumunda bulunmuş.⁶⁹

Ya da ibret alınması gereken ölüm gibi soğuk bir olguyu dahi yaptığı sıcak esprileri ile sevimli göstermeyi başarır Müzebbid:

Bir defasında kendisine “Müzebbid!, Bu gün Medine’de bir ûdî, bir tanbûri ve bir de zurnacı vefat etti” demişler. Müzebbid hemen “Ooooo” demiş “Desenize bu gün Cehennem’de şenlik var!”⁷⁰

Müzebbid pazarda satışa çıkardığı eşeğinin kılı kırk yararcasına incelenmesini de ince bir nükte ile eleştirir:

Bir defasında Müzebbid eşeğini pazara satmaya götürmüş, müşteriler de hayvanın sağını solunu çekiştire çekiştire incelemeye koyulmuşlardı. Bu kadar titizlik gösterilmesinden rahatsız olan Müzebbid adamlara şöyle çıkıştı: “Yemin ederim ki; eğer Güneş’in sağını solunu da bu kadar kurcalasaydınız onun bir tarafında da mutlaka bir kusur (pas lekesi) bulurdunuz!”⁷¹

Müzebbid’in tasvirlerinde “zahiren medih gibi görüldüğü halde aslında zem anlamı içeren” bazı ifade ve değerlendirmeler de müstakil bir kategori oluşturur. Mesela satın aldığı bir cariyesinin özelliklerini soran dostlarına, önce onun Cennet’teki iki temel hasleti kendisinde barındırdığını söyler, hemen arkasından da bunların “genişlik” ve “serinlik (soğukluk)” vasıfları olduğunu açıklayıp şakasını yapar.⁷²

İyi bir şarap tüketicisi olan Müzebbid’in şarapla ilgili olarak birkaç özgün tasvirinin olmaması elbette düşünülemez. İşte bunlardan dikkat çeken bir tanesi, şarabın gerekli iklim koşullarında saklanamadığı için belirli bir süre sonra vasfını

⁶⁸ İbnü’l-Cevzî, *Ahbârü’z-zırâf ve’l-mütemâcinîn*, 113; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-Hamdûniyye*, 9/438; el-Âbî, *Nesrü’l-dür*, 3/160; en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 4/27.

⁶⁹ Zemahşerî, *Rebû’l-ibrâr*, 1/189; et-Tevhîdî, *el-Besâir ve’z-zehâir*, 7/159-60.

⁷⁰ ‘Anâbise, “Nevâdiru Müzebbid el-Medîni: Beyne’l-müsteve’l-edebiyi’ş-şabiyyi’l-latîf ve’l-müsteve’l-bezî”, 182.

⁷¹ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-hamdûniyye*, 9/421; ez-Zemahşerî, *Rebû’l-ibrâr*, 5/79.

⁷² Tevhîdî, *el-Besâir ve’z-zehâir*, 4/156; Âbî, *Nesrü’l-dür*, 3/159, 2/111, 2/161.

kaybederek sirkeleşmesi dolayısıyla kararmasını konu almaktadır. Esasen durduk yerde şarabını kaybettiği için üzülen Müzebbid, aşağıdaki hikâyeye bakılırsa bunda kendisi için dînî yönden zarif bir teselli bulmaktadır:

Bir gün Müzebbid'i, önünde kararmaya yüz tutmuş bir şarapla gören dostları "*Hayırdır Müzebbid, bu şarabın rengi ne böyle?*" diye sormuşlar. (Şarabın vasfını kaybedip sirkeleşmeye başladığı için karardığını bilen) Müzebbid, dostlarına; "*Görmüyor musunuz beyler*" demiş "*O siyahlık bu içeceğin helal damgası!*"⁷³

Muzebbid, tasvirlerinde dini terminolojiye en geniş manada yer veren nüktedanlar arasında ön sıralarda gelir. Öyle ki fıkralarının bir bölümünde bir dizi dini terimin komedi yaratacak biçimde peş peşe kullanıldığını gözlemleyebiliriz. Aşağıdaki hikâyeye, klasik edebiyatta yaygın bir mizah üretme biçimine işaret eden bu modelin nitelikli bir örneğidir:

Bir gün karısının canı çekirge yemek istemiş. Müzebbid fiyatını sormuş, karısı bir müddü (675 gr.) bir dirhem deyince de başlamış söylenmeye: "*Allah'a yemin ederim ki Deccal bugün Medine'de zuhur edecek olsa, sen de (onu öldürecek) Hz. İsa'ya gebe olup (o çekirgeye aşersen), hatta doğum sancıları çekiyor dahi olsan bu fiyata sana onu almam!*"⁷⁴

Malzemesini günlük hayatta karşısına çıkan anlık sahnelerden meydana getiren Müzebbid gibi yaratıcı nüktedanlar için cenaze ortamları bile mizah yapmak için fırsatlarla doludur. Müzebbid, hayatın acı tatlı tüm gerçeklerini bir nükteye dönüştürme yeteneğinde zaman zaman bize Nasreddin Hoca'yı hatırlatmaktadır. Şu örnekte olduğu gibi:

(Bir cenaze alayına iştirak eden) Müzebbid kabristanda merhumun mezarının başına pahalı kıyafetler bırakıldığını görünce esprisini patlatıvermiş "*Allah şahit, şu zengin milletin ölülerine bile biz fukaranın yaşayanlarından çok daha şanslı!*"⁷⁵

Yine bu kategoride değerlendirilebilecek bir fıkrasında kahramanımız, hakkında idam kararı verilen bir grup mahkûma hitaben güzel bir espri yapmaktadır:

Bir keresinde Müzebbid, geceyi, Medine'de yakalanıp ertesi gün idam edilecek olan Muhammed b. Abdullah (ve adamları) ile aynı zindanda geçirmek durumunda kalmıştı.

Muzebbid bir ara bu idamlıklara "*(Hamd olsun) gayb bilgisi şu zindanda bize malum oldu!*" mealinde bir söz sarf edince mahkûmlar "*Biz gaybı nereden bilebiliriz, Müzebbid?*" diye itiraz ettiler. Müzebbid bundan sonra gülme şansları olmayacak olan bu mahkûmlara son şakasını yaptı: "*Öyle demeyin yarenler, bizden başka şu dünyada ecel saatini bilen bir Allah'ın kulu var mı?!*"⁷⁶

⁷³ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 4/135; Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/159; Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Hâssu'l-hâss*, nşr. Hasen el-Emîn (Beirut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, t.s.), 22.

⁷⁴ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 4/205.

⁷⁵ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 4/156; Zemahşerî, *Rebîü'l-ibrâr*, 4/432.

⁷⁶ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/165.

Özgün kısa tasvirlerden oluşan nüktelerinin bir bölümünde ise Müzebbid cinsel yaşama dair bazı hususları ilginç teşbihlerle ifade etmiştir:

Bir gün arkadaşları “(Cinsel ilişki öncesindeki) öpüşmeler için ne dersin, Müzebbid?” diye sorunca

السَّبَابُ قَبْلَ اللَّطَامِ.

“Onlar, tekme tokat girişmeden önceki küfürleşmelere benzer” deyivermiş!⁷⁷

Mizahi anlatıların baskın niteliği abartı, Müzebbid tasvirlerinde de belirgin bir karakterdir. Müzebbid bu tekniği daha çok hüsn-ü tahallüs gayesiyle uygulamıştır. Mesela aşağıdaki örnekte, muhataplarını aldatan Müzebbid için bu teknik içine düştüğü beladan kurtulmasına yarayan kullanışlı bir enstrüman olmuştur:

Müzebbid bir cariyesini “mükemmel aşçıdır” diye satmış, ancak kız bir şey pişirmeyi beceremeyince geri iade edilmek istenmişti. Müzebbid o cariyeyi geri almadı. Dava mahkemeye intikal ettiğinde kadı efendi Müzebbid’den o cariyeyi sattığı sırada gayet güzel yemek pişirdiğine dair yemin etmesini istedi. Müzebbid ağır yeminler ettikten sonra sözüne şöyle devam etti: “Efendim, ben bu kızcağıza bir keresinde bir çekirge teslim etmiş, o da ondan beş farklı türde yemek pişirmişti. Ayrıca o çekirgeden iki kadid (kurutma et dilimi) çıkarmış, kaburgalarını da bize ızgara yapıp yedirmişti”. Müzebbid’in bu abartılı tasvirleri orada bulunan herkesi neşelendirip güldürürken onu susturmanın imkânsız olduğunu düşünen davalılar da şikâyetlerini geri çektiler.⁷⁸

3. Kur’ân Ayetleriyle Nükteciliği

Klasik Arap nükteciliğinde, kutsal metni bir menfaat temini maksadıyla değişik şekillerde (ayeti yarıda kesme, yanlış biçimde okuma, belirli bir Kur’ân lafzını atlama ya da değiştirme vs.) manipüle etme yaygın bir mizah tekniğidir. Esasen bu konu özel bir akademik incelemeye imkân verecek ölçüde zengin bir nevadir malzemesine sahiptir. Eş’ab, Cemmâz (ö.242/857), Ebü'l-‘Aynâ (ö.283/896), Cahza (ö. 324/936) gibi ilk dönem nüktedanlarının büyük ölçüde yararlandığı bu teknik, anekdotlarından anladığımız kadarıyla Müzebbid tarafından da kullanılmıştır.

Yaşantısı ve hayat felsefesi itibariyle Kur’ân ahlak ve adabına oldukça uzak bir şahsiyet olan Müzebbid, ilginçtir ki Kur’ân-ı Kerim metnine ait ibare ve pasajları gündelik diyalogların bünyesine monte etme hususunda büyük başarı kaydetmiştir. Klasik Arap edebiyatında mücûn (kaba mizah) özelliğine sahip pek çok mizahi rivayetin kendisiyle ilişkilendirildiği Müzebbid’in, bu alanda sergilediği performans gerçekten dikkat çekicidir. Mesela aşağıdaki anekdotta onun sadece genel manadaki dini malumata değil ama aynı zamanda Kur’ân kültürüne olan derin bilgisini de görebiliriz:

⁷⁷ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/159. Bu anekdotun *el-Besâir ve'z-zehâir*'de geçen bir çeşitlemesinde son cümle biraz farklı şu şekildedir: السَّبَابُ قَبْلَ اللَّطَامِ bk. Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 6/198.

⁷⁸ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/164; Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4/134.

Bir gün Müzebbid evinde otururken akranları kapıya gelip, “Ey Ebû İshâk! (Medine bahçelerinin bulunduğu) ‘Akîk vadisine, oradan Kubâ’ya oradan da Şehitler Kabristanı’na doğru söyle bir yürüyelim istiyoruz, gördüğün gibi hava nefis, sen de gelsene?” dediklerinde Müzebbid; “Bugün günlerden Çarşamba, bendeniz Çarşambaları evimden çıkmıyorum” cevabını vermiş.

Arkadaşları “Çarşamba’nın nesi varmış?! Hem hatırla ki Yunus peygamber o gün doğmuştu!” diye ısrarcı olunca Müzebbid direktmiş: “Tamam ama, kurban olduğum o nebiyi de kocaman bir balık yutmuştu ya!”

Arkadaşları şanslarını bir kez daha zorlayarak “Yine hatırla ki Çarşamba, ayrıca Hz. Peygamberin Hendek Savaşı’nı kazandığı gündü!” deyince Müzebbid artık dayanamamış: “Siz de unutmayın ki

﴿ إِذْ رَأَعَتْ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ ﴾

O gün gözler yılmış, yürekler de ağızlara gelmişti” (Ahzâb:10)⁷⁹

Bir diğer örnekte ise Müzebbid’in, Kur’ân-ı Kerim ayetlerini bir menfaat temini gayesiyle nasıl manipüle ettiğine şahit olmaktayız:

Muzebbid cimriliğiyle meşhur bir zatı ziyarete gitmişti. Ziyaretinin hemen öncesinde bu cimri zata bir sepet incir hediye edilmiş, Müzebbid de bunu haber almıştı. Cimri zat Müzebbid’in evin kapısına geldiğini fark edince hemen elindeki sepeti oturduğu divanın altına sokuverdi; ancak elini oradan çıkaramadan da Müzebbid’e yakalandı. Hemen öfkeyle “Biraz erken gelmedin mi Müzebbid?” diye çıkışınca Müzebbid “Efendim” dedi. “Az önce filancanın evinin önünden geçiyordum. Evin cariyesinin nefis bir nağmeyle Kur’ân okumakta olduğunu duydum. Sizin Kur’ân tilaveti dinleme aşkınızı bildiğimden hemen ayetleri ezberleyip çabucak size geldim” dedi. Cimri zat bundan mutlu olup “Hadî oku bakalım” deyince Müzebbid besmeleyi çekti ve Tîn (yani İncir) suresinin başındaki ilk sözcüğü atlayarak:

﴿ وَالرَّيْثُونَ وَطُورِ سَيْنِينَ ﴾

Zeytin’e ve Tûr Dağı’na and olsun ki ... (Tîn:1-2)

diye okumaya başladı. Cimri zat Müzebbid’in bir sehivde bulunduğunu zannederek “Tîn (incir) nerede Müzebbid?” diye sorunca, Müzebbid taşı gedğine koyuverdi: “Oturduğun sedirin altında!”⁸⁰

⁷⁹ Muhammed b. İbrâhîm el-Beyhakî, *el-Mehâsin ve’l-mesâvi*, haz. Friedrich Schwally (Leipzig: y.y., 1902), 642; Âbî, *Nesrû’d-dür*, 3/156-57; İbn Zekeriyâ el-Mu’âfâ, *el-Celîsü’s-sâlih ve’l-enîsü’n-nâsîh*, thk. Muhammed Mürsî el-Hûlî (Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1993), 700; Zemahşerî, *Rebî’ü’l-ibrâr*, 1/28-29; Behâüddîn el-Âmilî, *el-Keşkül*, thk. Muhammed ‘Abdulkerîm en-Nemerî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1998), 1/335. Se’âlibî bu hikâyenin daha uzun bir çeşitlemesini “Çarşamba Günü”nün neden günlerin en sevilmeveni olarak görüldüğüne ilişkin “بَقْلُ الْأَرْبَعَاءِ” teriminin açıklaması sadedinde zikretmektedir. bk. Se’âlibî, *Simârü’l-kulûb fi’l-mudâf ve’l-mensûb*, nşr. İbrâhîm Salih (y.y: Dâru’l-Beşâir, 1994), 649.

⁸⁰ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-hamdûniyye*, 2/373. Hikâyenin mantıksal kurgu bakımından en güçlüsü Hamdûnî’nin anlattığı bu rivayettir. Diğer çeşitlemeler için bk. İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-ezkiyâ*, 104; İbnü’l-Cevzî, *Ahbârü’z-zırâf ve’l-mütemâcinîn*, 114; Âbî, *Nesrû’d-dür*, 3/157; İsfehânî, *Muhâdarâtü’l-üdebâ*, 2/557.

4. Kelime Oyunları

Klasik nevadir malzemesinin hatırı sayılır bir bölümünde çeşitli söz sanatlarına didaktik amaçla yer verilmektedir. Edebiyat ve dil becerilerinin sergilendiği bir diğer bölümünde de gaye daha ziyade kelime oyunları yoluyla konuyu değiştirme, hedef saptırma ya da doğrudan muhataba hakaret etmedir. Eş'ab ve Ebü'l-'Aynâ gibi klasik dönem nüktedanlarının sıkça başvurduğu bu usül Müzebbid tarafından da takip edilmiştir. Mesela bunlardan birinde kahramanımız hardal sözcüğünü ikiye taksim edip ayrı ayrı anlamlandırmak sureti ile bunları mizahına malzeme konusu yapmaktadır:

Bir defasında Müzebbid ağzı kokan bir cariyesini öpünce nahoş kokudan son derece rahatsız olmuş ve hemen *"Herhalde akşamleyin işkembe çorbası içtin ya da bir tepsi mumar yedin"* şeklinde rencide edici bir yorum yapıvermişti. (Bu yorumdan rahatsızlık duyan cariye de kaba bir üslup ve somurtkan bir eda takınarak) *"Hayır, ikisi de değil, sadece hardal yemiştin"* karşılığını verince Müzebbid, cariyesine şöyle bir kelime oyunu yaptı: *"Tamam hardal yemişsin ama, kabul et ki yediğin şeyin ilk yarısı (دَلٌّ = işve/cilve) uçup gitmiş, geriye sadece diğer yarısı (خَرْءٌ = b...k) kalmış!"*⁸¹

Bir diğer anekdotta ise Müzebbid şakasını bedii sanatlardan tevriyeye başvurmak suretiyle sergilemektedir. Sıradaki nüktede "sürü" anlamına gelen فَطِيعَةٌ kelimesinin manası, sözlükteki ikinci bir mana (ilişkiyi koparma/sıla-i rahimde bulunmama manası) ile takas edilmiştir:

Bir gün bir Medineli Müzebbid'e gelerek Ebü'l-'Arâkiyb'in cariyesi 'Înân'ı satın almak istediğini söylemişti. Müzebbid -ya cariyenin değeri çok yüksek ya da muhatabı çok fakir olduğu için- bunun imkânsız olduğunu biliyordu. Bu yüzden muhatabını *"Bu cariyeyi satın alacak para ne gezer sende!"* diye küçümseyince adam cevap verdi:

أَبِيعُ فَطِيعَةَ جَدِّي.

(Ben de) dedemin sürüsünü satarım.

Bunun üzerine Müzebbid esprisini patlattı:

وَأَيُّ فَطِيعَةٍ كَانَتْ لِجَدِّكَ؟ وَاللَّهِ إِنْ كَانَ مَلَكٌ جَدُّكَ إِلَّا فَطِيعَةَ الرَّحِمِ!

Dedenin sürüsü mü vardı senin?! Vallahi (sürü namına) onun elindeki yegâne şey akraba-i taallukat ile ilişkiyi koparma/sürüden ayrılma (sürüsüzlük) durumudur.⁸²

Yukarıdaki nüktenin *Muhâdarâtü'l-üdebâ'* da yer alan bir başka çeşitlemesinde ise Müzebbid aynı kelime oyununu bu defa kendi cephesinden sergilemektedir. Bu da

⁸¹ Ebu Hayyan et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-müânese*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 414-15. Bu anekdotun çevirisi, Hüseyin Günday'ın *Klasik Arap Mizahı'nda Tipler ve Temalar* adlı kitabından olduğu alınmıştır. bk. Günday, *Klasik Arap Mizahı'nda Tipler ve Temalar*, 90.

⁸² Zemahşerî, *Reb'ü'l-ibrâr*, 1/170; Âbî, *Nesrü'd-dür*, 2/161.

Müzebbid'in mizahını farklı bağlamlara hızla uyarlayabildiğinin tipik bir göstergesidir. İlgili hikâye şöyledir:

Bir defasında dostları Müzebbid'e بِعْ قَطِيعَكَ "Sürünü sat (da şu sefil yaşamdan kurtul)!" dediklerinde onlara şu karşılığı verdi:

مَا مَلَكَتُ قَطُّ إِلَّا قَطِيعَةَ الرَّحِمِ!

(Sürü namına) sahip olduğum yegâne şey akraba-i taallukat ile ilişkiyi koparma/sürüden ayrılma (sürüsüzlük) durumudur.⁸³

Son olarak Müzebbid tarafından sergilenen kelime oyunlu bir anekdotun, bazı Arap dilbilim ve sözlük bilim uzmanlarınca lingüistik bir bilginin metin şahidi olarak kullanıldığına da işaret edelim. Halîl b. Ahmed, İbn Sîde, Süyûtî, İbn Manzûr ve İbn Sikkît gibi otoritelerce didaktik amaçlı kullanılan söz konusu malzeme mizahi açıdan da önem taşımaktadır. Hikâye şöyledir:

Bir defasında Müzebbid kendisinde yatılı kalmak isteyen bir grup misafirine "Beyler, size ikram edebileceğim tek şey الْأَسْوَدَانِ (iki kara)dır" demişti. Bu ifadenin kendi lehçelerinde su ve hurma anlamına geldiğini bilen misafirler buna sevinip "Hurma ve su bize yeter, Müzebbid" dediler.

Ancak Müzebbid "Beyler, benim kastım sizin lehçenizdeki الْأَسْوَدَانِ (iki kara: su ve hurma) değil" dedi "(komşu lehçedeki) başka bir الْأَسْوَدَانِ (iki kara: gece ve taşlık arazi)!"⁸⁴

Anlaşıldığına göre cimri Müzebbid, ne gelen misafirlerini evinde ağırlamayı ne de onlara bir ikramda bulunmayı aklından geçirmemektedir. Sıradaki hikâyede ise Müzebbid, "döndü" anlamına gelen عَادَ fiilini aynı vezinde ama bir kavim adı olan عَادَ manasında anlamayı tercih ederek muhatabının bir kusurunu cezalandırmaktadır:

Bir gün Müzebbid şarkıcılık yapan bir cariyenin mekânına uğradığında bu cariyeye hemen

عَادَ قَلْبِي مِنَ الطَّوِيلَةِ عَيْدُ

Hicran sebebiyle çöktü yine gönlüme kapkara bir hüzn

mealindeki şarkıyı söylemeye başlamıştı. Ancak cariyeye عَيْدُ sözcüğünü yanlışlıkla عَادَ biçiminde okuyunca Müzebbid hemen kızın hatasını yüzüne

⁸³ İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, 2/342.

⁸⁴ İbn Sîde el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, thk. Abdülhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 8/600; İbn Sîde, *el-Muhassas*, thk. Halîl İbrâhîm Ceffâl (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1996), 4/149; Celalüddîn es-Süyûtî, *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-lüga ve envâ'ihâ*, thk. Fuâd Ali Mansûr (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1998), 2/159; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, t.s.), 3/224. İbn Kuteybe'de bu anekdot bir Hicazlı denilerek anonim bir şahsa nispet edilmiştir. bk. İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Edebü'l-küttâb*, thk. Muhammed ed-Dâîlî (y.y: Müessesetü'r-risâle, t.s.), 42.

vurmak için *وَتَمُود* deyip ekledi “Hz. Allah Kur’ân’da bu iki kelimeyi hep peş peşe zikrediyor da!”⁸⁵

5. Müzebbid’e Özel Bir Mizah Tekniği

Ortak bir hikâye şemasını kullanıp benzer bir mantık üzerinden hareket eden anekdotların bir kısmı, pişirilecek iştah açıcı yemeklere dair Müzebbid ve karısı arasında geçen bazı diyalogları aktarır. Bu hikâyelerde her zaman için muhatabının moralini bozan taraf Müzebbid olmuştur:

Anekdotların bir kısmı, pişirilecek iştah açıcı yemeklere dair Müzebbid ve karısı arasında geçen bazı diyalogları aktarır.”

(a)

Bir gün Müzebbid, karısına “*Canım boza çekti, bana boza yapsana*” dediğinde karısı “*Hangi malzemeye?!*” diye söylenmiş. Müzebbid hiç bozuntuya vermeden “*Bozanın saklanması için gerekli serin havalar geldi, bir tek diğer malzemeler kaldı*” deyivermiş.⁸⁶

(b)

Yine bir gün karısının canı paluze tatlısı çekmiş. Müzebbid hemen “*O iş kolay*” deyip, “*Bu tatlı için gereken altı kalem malzemeden dördü elimizde mevcut, sadece ikisi eksik*” diye de eklemiş. Karısı şaşkınlıkla “*Bizdeki dört malzeme hangileriymiş?*” deyince, Müzebbid saymaya başlamış: “*Un, su, ateş ve ateşi karıştırmak için gerekli ocak maşası. Dediğim gibi sadece iki kalem eksiklerimiz var: Bal ve yağ. Eeee, onları tedarik etmek de sana kalıyor artık!*”⁸⁷

“*Temin edildiği izlenimi verilen şeyin en asgarisine sahip olma*” manasındaki bu özel Müzebbid tekniği, sofraya mizahı dışında birkaç tema için de kullanılmıştır. Sözelimi kış hazırlıkları sadedinde keskin soğuklar için ne hazırladığı sorulduğunda “*Titreme!*” cevabını vermektedir.⁸⁸ Hatırlanacağı üzere daha önce naklettiğimiz bir anekdotta Hac için hazırlıkların büyük bir kısmını tamamladığını ifade edip bunların neler olduğu sorulunca da “*Telbiye dualarını eksiksiz ezberledim*” cevabını vermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Müzebbid kendine özgü bu mizah biçimini değişik alanlara uygulamakta ve bu basit teknikle mizahi sonuçlar yaratmaktadır.

⁸⁵ Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/159; Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *el-Egânî*, thk. Semîr Câbir (Beyrût: Dâru'l-Fıkr, t.s.), 6/94.

⁸⁶ Bu hikâyenin orijinalinde Müzebbid ve karısının yapmayı düşündüğü şey esasen “boza” değil ama yine serin havalarda yapılan “karîs” adındaki mahalli bir hamur işidir. İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/411-12; Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/160.

⁸⁷ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, 9/412; Âbî, *Nesrû'd-dür*, 3/164. Bu mizah tekniği habîsa tatlısı için de kullanılmıştır. Orada da Habîsa için gerekli hangi malzemeleri tedarik ettiği sorulduğunda Müzebbid pişkin pişkin “*Suyu!*” cevabını vermiştir. bk. el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, 1/591.

⁸⁸ İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, 1/591. Bu hikâyenin kahramanı başka pek çok kaynaktan anonim bir bedevi karakteri olarak gösterilir. bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi sinâ'ati'l-inşâ* (Dâru'l-kütübî'l-mısriyye, y.y., 1922), 2/442; İbn 'Abdi Rabbih, *el-'İkdü'l-ferîd*, 4/57.

6. Bazı Hikmetli Sözleri

Edepsiz Müzebbid'in şimdiye kadar tanıttığımız mizahi nüktelerinin dışında birkaç hikmetli sözü de bulunmaktadır. Mesela zamane dostlarını yermek için

مُجَالَسَةُ الْعِضَاةِ الْحُمْرِ الَّتِي لَا وَرَقَ لَهَا خَيْرٌ مِنْ مُجَالَسَةِ النَّاسِ الْيَوْمَ.

Yapraksız kızıl çalının dibinde oturmak, günümüz insanlarıyla oturup kalkmaktan çok daha iyidir.

demmiştir. Yine o,

أَهْدِيَّةٌ تُعَوِّرُ عَيْنَ الْحَكِيمِ.

Hediye bilge insanın gözünü kör eder.⁸⁹

mealindeki kelamıkıbarın son kısmını “*Ama diğer insanların gözünü tamamen kör eder*” (وَسَائِرُ النَّاسِ تُعْمِيهِمْ) şeklinde bağlayıvermiştir. Dikkat edilecek olursa, fıkraları dışında, Müzebbid'in taşlama ve istihza dolu bu türden hikmetli manalar içeren yorumlarında da belirgin bir mizah niteliği bulunmaktadır.

Sonuç

Klasik edebiyatın en nitelikli mücün örneklerini yaptığı şaka ve nüktelere yansıtın Arap nüktedan Ebû İshâk Müzebbid el-Medîni'nin mizah sanatında öne çıkan başlıca temaları ele alan makalemizde ulaşılan sonuçlar şöylece sıralanabilir:

Müzebbid'in yaşadığı çağın sosyal, siyasal, dini, ailevi, ahlaki ve kültürel hayatının ana çizgileri, nüktedanımıza nispet edilen mizah ürünlerine belirgin bir biçimde yansımaktadır.

Müzebbid hemen her klasik devir nüktedanı gibi “çirkin” ve “çirkinlik” temaları üzerinde yorumlarda bulunmuştur. Esasen kendisi de çirkin olan Müzebbid, bu olumsuz durumu, sahip olduğu mizah yeteneği sayesinde dikkatlerden kaçırmayı başarmaktadır.

Müzebbid'in mizahında öne çıkan en dikkat çekici temalardan biri de kadın, kadın eleştirisi, kadın ön yargısı, kadınlarla ilgili tasvirler, talak mevzuları vb. dir. Anlaşılan karısıyla sağlıklı bir diyalog kurmayı başaramayan nüktedanımızın sivri dili, anlaşmazlıklarda ona avantaj kazandıran bir hiciv enstrümanı olmaktadır.

Müzebbid'e nispet edilen nüktelerin hatırı sayılır bir bölümü dini muhtevalıdır. Onunla ilgili nüktelerin satır aralarından dini bir kültür ve müktesebata sahip olduğu, dine hürmet etmekle birlikte dinsel unsurları mizahta başarıyla kullandığı görülmektedir.

⁸⁹ Hindî, el-Müttakî, *Kenzü'l-'ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, nşr. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sakkâ, (y.y: Müessesetü'r-risâle, 1981), 6/111; Ebû Şücâ' el-Hemedânî, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, thk. Saîd b. Besyûnî Zeğlûl (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1986), 4/335.

Müzebbid'in nüktelerinin bir bölümü de toplumsal ve dini konulardaki sosyal eleştirilerdir. İlgili nüktelerde nüktedanımızın son derece iyi bir sosyal gözlemci ve acımasız bir eleştirmen olduğu anlaşılmaktadır.

Nüktedanımız, klasik nevadir kültüründe yaygın rastlanan kelime oyunlarına ve söz cambazlıklarına dayalı mizah türünde de örnekler vermiştir.

Kaynakça

- ‘Âmilî, Behâüddîn. *el-Keşkûl*. thk. Muhammed ‘Abdulkerîm en-Nemerî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-‘ilmiyye, 1998.
- ‘Anâbise, Gâlib. “Nevâdiru Müzebbid el-Medînî: beyne'l-müsteve'l-edebiyî's-şa'biyyi'l-latîf ve'l-müsteve'l-bezî”. *Mecelletü'l-mecma'* 2 (Mart 2010).
- Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn. *Nesrû'd-dür fi'l-muhâdarât*. thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-‘ilmiyye, 2004.
- Beyhakî, Muhammed b. İbrâhîm. *el-Mehâsin ve'l-mesâvi'*. haz. Friedrich Schwally. Leipzig: 1902.
- Câhız, Ebû Osman 'Amr b. Bahr. *el-Kavl fi'l-biğâl*. Beyrut: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, 2. Basım, 1997.
- Dîneverî, İbn Kuteybe. *Uyûnü'l-ahbâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-‘ilmiyye, 1997.
- Dîneverî, İbn Kuteybe. *Edebü'l-küttâb*. thk. Muhammed ed-Dâlî. y.y: Müessesetü'r-risâle, ts.
- Ebû'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî. *Ahbârü'n-nisâ*. thk. Nizâr Rizâ. Beyrut: Dârü Mektebeti'l-hayât, 1982.
- Günday, Hüseyin. *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Hemedânî, Ebû Şücâ'. *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*. thk. es-Saîd b. Besyûnî Zeğlûl. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 1986.
- Hindî, el-Müttakî. *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. nşr. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sakkâ. 16 Cilt. y.y: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1981.
- İbn 'Abdî Rabbih. *el-İkdü'l-ferîd*. thk. Müfîd Muhammed Kumejha. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-‘ilmiyye, 1983.
- İbn 'Âsım, Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed b. 'Âsım el-Ğirnâtî. *Hadâiku'l-ezâhir fi müstehsini'l-ecvibe ve'l-müdhikât ve'l-hikem ve'l-emsâl ve'l-hikâyât ve'n-nevâdir*. thk. Ebû Hemmâm Abdüllatif Abdülhalim. Kahire: Dârü'l-Kütübî ve'l-Vesâik'l-Kavmiyye, 2014.
- İbn Ebî 'Avn. *el-Ecvibetü'l-müskite*. thk. Muhammed 'Abdülkâdir Ahmed. Kahire: Matâbi'u'n-nâşiri'l-'Arabî, 1983.
- İbn Ebî 'Avn. *Kitâbü't-teşbihât*. nşr. Muhammed Abdülmuîd Hân. y.y: Matba'atü Câmî'ati Kembric, t.s.
- İbn Hamdûn. *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*. nşr. İhsân 'Abbâs - Bekr 'Abbâs. 10 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, 1996.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. 35 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, t.s.
- İbn Sîde. *el-Muhassas*. thk. Halîl İbrâhîm Ceffâl. 5 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1996.
- İbn Sîde. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. thk. Abdülhamid Hindâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 2000.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec. *Ahbârü'z-zirâf ve'l-mütemâcinîn*. nşr. İrfân Muhammed Hammûr. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 2006.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec. *Kitâbü'l-ezkiyâ*. y.y: Mektebetü'l-Ğazzâlî, t.s.
- İbşîhî. *el-Müstetraf fi külli fennin müstazraf*. nşr. Müfîd Muhammed Kumejha. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-‘ilmiyye, 2. Basım, 1986.

- İsfehânî, Ebu'l-Ferec. *el-Egânî*. thk. Semîr Câbir. 24 cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2.basım, t.s.
- İsfehânî, Râgıb. *Muhâdarâtü'l-üdebâ*. nşr. Riyâd Abdulhamîd Murâd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2004.
- İzzeddîn, Ebû Hâmid. *Şerhu Nehci'l-belâga*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. 20 Cilt. y.y: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.
- Kalkaşendî. *Subhu'l-a'sâ fi sînâ'ati'l-inşâ*. 14 Cilt. y.y: Dârü'l-kütübi'l-mısriyye, 1922.
- Kayrevânî, el-Husrî. *Cem'ül-cevâhir fi'l-mulah ve'n-nevâdir*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1987.
- Kütübî, Muhammed b. Şâkir. *Fevâtü'l-vefeyât*. thk. İhsân 'Abbâs. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1973-74.
- Mizojini, Jack Holland. *Dünyanın En Eski Önyargısı: Kadından Nefretin Evrensel Tarihi*. çev. Erdoğan Okyay. y.y: İmge Kitabevi, 2016.
- Mu'âfâ, İbn Zekeriyâ. *el-Celîsü's-sâlih ve'l-enîsü'n-nâsîh*. thk. Muhammed Mürsî el-Hûlî. 4 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-kütüb, 1993.
- Muhibbî, Muhammed Emîn b. Muhammed. *Nefhatü'r-reyhâne ve reşhatü tılâi'l-hâne*. thk. Abdülfettah el-Hulv. y.y: Dar-u İhyâi Kütübi'l-'Arabiyye, t.s.
- Nüveyrî. *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*. thk. Müfîd Kumeyha ve ekibi. 33 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr. *Hâssu'l-hâss*. nşr. Hasen el-Emîn. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, t.s.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr. *Letâifü'z-zürafâ min tabakâti'l-fudalâ: el-Lütf ve'l-letâif*. thk. Adnân Kerîm er-Receb. Beyrut: ed-Dârü'l-'Arabiyye li'l-mevsû'ât, 1999.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr. *Simârü'l-kulûb fi'l-mudâf ve'l-mensûb*. nşr. İbrâhîm Salih. 2 Cilt. y.y: Dârü'l-Beşâir, 1994.
- Se'âlibî. Ebû Mansûr. *et-Temsîl ve'l-muhâdara*. thk. Abdullah el-Fettâh Muhammed el-Hulv. y.y: ed-Dârü'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, t.s.
- Süyûtî, Celalüddîn. *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-lüga ve envâ'ihâ*. thk. Fuâd Ali Mansûr. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Şahin, Şener. "Nevâdir Malzemesinden Hareketle Bir Biyografi İnşası Denemesi: Müzebbid El-Medînî Örneği: Hayatı-Kişiliği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2 (2018), 99-130.
- Tevhîdî, Ebû Hayyân. *el-Besâir ve'z-zehâir*. thk. Vedâd el-Kâdî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1988.
- Tevhîdî, Ebu Hayyan. *el-İmtâ' ve'l-müânese*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Zehebi, Muhammed b. Ahmed b. Usmân. *Tezkiretü'l-Huffâz*. 4 Cilt. thk. Zekeriyâ Umeyrât, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Zemaşerî. *Rebî'ü'l-ebrâr ve füsûsu'l-ahbâr*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1991.